STJEPAN GORUPIĆ

BAN JELAČIĆ

STJEPAN GORUPIĆ

BAN JELAČIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA PET STOTINA TRIDESET TREĆA

IZDANO MEĐU IZVANREDNIM JERONIMSKIM
ČLANSKIM IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1938.

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE U ZAGREBU

BAN JELAČIĆ

»Ne znam kako drugdje, ali kod nas u gornjoj Posavini, tamo naime više Siska, za nas seljačku djecu nije bilo, a nema ni danas veće želje nego poći u Zagreb i vidjeti Jelačića bana.

Kad bi se selom raznio glas, da će ti i ti (n. pr. Hrvojići, stari Radići, Šćrbaki itd.) sa sijenom u Zagreb, odmah bi mi se pojavila misao: kako bi to bilo lijepo, da i mene uzmu sobom, da me puste gore na voz sijena, gdje bih dvostruko uživao, lijepo se bez »drocanja« vozio i još k tome na daleko i široko vidio! A onda poslije take duge ugodne vožnje eto te u Zagrebu, eto te i pred Jelačićem banom, koji s konja sabljom pokazuje na Madžare.

To, kako sabljom pokazuje i je li baš na Madžare pokazuje, najviše me je zanimalo.

Ali sam živu svoju želju morao zatajiti, osobito poslije toga, kad sam jedamput čuo, da su »moji« (iz moje kuće) odlučno proti tomu, voziti sijeno čak u Zagreb, pa bilo ono i po pet forinti cent, jer da je to velika danguba i da se tim ubija blago, a da se može putem i nesreća dogoditi...

Želja se moja napokon iznenada ispuni. Tiho, nekako iza ponoći, probudi me dobra i mila majka, Bog joj dao duši lako, i reče mi tiho, gotovo šapćući: »Idi brže, kola nas čekaju na kraj sela. Idemo u Zagreb, ja idem po poslu«...

U svakoj drugoj zgodi bio bih sigurno majku upitao: »Mame, a kej (što) si budu mislili ćaće, kad vide, da vas doma nema?« Ali čuvši, da idemo u Zagreb, ja sam već svom mišlju i svom dušom svojom bio kod bana Jelačića. Kod njega sam bio i cijelim putem, te me nije nimalo smetalo, što su siromašne kobilice išle polagano. Bio sam sav opojen slatkom čežnjom, pa sam čvrsto vjerovao, da bih lako u Zagreb i pješice došao, makar mi bilo istom deset godina. I zato dakle nije čudo, da sam odmah, čim stigosmo u Zagreb i odsjedosmo u jednom dvorištu na starom sajmištu, zamolio majku, da me odvede pred Jelačića bana.

Na moju sreću morala je majka ići k nekoj rođakinji u onu nekadašnju malu kućicu na Zrinskom trgu nasuprot vojarne, pa me uistinu odmah povela na Jelačićev trg, jer da je to gotovo uz put.

Premda sam bio prvi put u Zagrebu, nisu me osobito zanimale ni kuće ni ulice ni gospoda ni gospođe ni male gospodične, za koje sam na prvi pogled primijetio, kao da su naslikane. Neprestance sam napastovao majku pitajući je:

»A gdi je taj Jelačić ban?«... A ona me sve umirivala veleći, da ću ga opaziti, čim minemo još jedan ugao.

Minusmo i posljednji ugao, ali ja ne vidjeh ništa ili bar ne vidjeh dobro, onda se mati dosjeti, da sam kratkoga vida, umiljato me pogladi po glavi, uzme me za ruku i dovede me ravno baš pred Jelačićev spomenik.

»Znaš čitati, pak sad čitaj! Ja sam sirota slijepa, makar imam bolje oči od tebe.«

Sad je pak meni bilo žao moje dobre matere, pa se nježno privinem k njoj i glasno, ali nimalo ponosno, kao da ne ću povrijediti matere, pročitam ovaj napis:

BAN
JELAČIĆ
1.848.

Činilo mi se kao da stojim, hvala mu budi i dika, pred samim Bogom. Takav sveti trepet i u isti čas jako pouzdanje prostruji čitavom mojom djetinjom dušom i ja se nehotice prekrižim.

»To nije svetac, drago dijete, da se križaš«, nasmije se mati.

»Ne križam se ja, mame, Jelačiću, nego dragom Bogu, kteri (koji) nam ga je dal.«

»Ti moj mali mudrijaš...« i majka me zadovoljno opet pogladi.

»A zašto ništa više ne piše, nego samo »ban Jelačić 1.848.« i zašto je tu taj broj 1.848.?«

»To je ona godina, kad nas je Jelačić vodio na Madžare. Vidiš i sada na nje sabljom pokazuje.«

»A gdje su Madžari?« upitam živo.

Majka se nasmije.

»Oni su daleko, tamo na onu stranu, otkud sjever puše. Ali to bi ti morao bolje znati, koji ideš u školu«...

»A Jelačić nije više živ?« upitam plaho.

»Već dvadeset godina šta je umro... Ja sam poznala Jelačića i on je bio jako dobar gospodin i pravi narodnjak.«

»I vi ste baš vidjeli Jelačića, dok je bio živ?«

»Vidjela, drago dijete, vidjela i to baš kad su ga postavili za bana. Ja sam onda bila stara kao i ti sada, ali sam si zapamtila, jer je o banu Jelačiću govorio onda čitav Zagreb i cijela Hrvatska. Ali mi tu predugo stojimo, a meni se žuri.« I majka me povuče za ruku.

»Još samo malo, da ga vidim s druge strane,« rečem, optrčim spomenik, zaustavim se opet pred njim, ponovo pročitam napis i onaj broj pod njim.

»To je dakle godina, kad nas je Jelačić vodio na Madžare, pa to nije tako davno. Baš trideset i tri godine — izračunam ja odmah — to bi moglo biti u Trebarjevu dosta ljudi, kojima je Jelačić bio vojskovođa, koji su ga živoga gledali i slušali, a možda mu je koji bio i barjaktarom. Baš ću ja za to popitati i to ponajprije kod strica Mateka, koji je bio u sedam ratova.«

Vrativši se u Trebarjevo marljivo sam propitkivao; ali ili nisam ništa doznavao ili sam doznavao žalosne stvari.

Stric Matek je znao jedva za ime Jelačića bana te mi je mjesto njega neprestance govorio o nekakovom Radeckom pa onda o Mantui, o Veroni, o Veneciji i o Lombardiji; ili opet o nekakvom strašnom ratu s »Prajzima«, a o Jelačiću i Madžarima ni čmrge.

Stric je Luka znao više za Jelačića, ali s njim nije ratovao, jer je godine 1847. utekao dolje u Banat, dapače i za moga oca mi je nekako natuknuo, da je i on pobjegao pred tim ratom na Madžare 1848.

Drugi ljudi u selu znali su samo toliko, »da se moralo ići na pošpunu« (davati kola) i da su Slavonci i Podravci za toga rata mnogo štete pretrpjeli.

Što sam više ispitivao, to me je jače sve to peklo: a iz svega sam vidio, da seljački svijet slabo ili nikako pojmi i zna, kakav je bio i što je htio ban Jelačić i što se to sve zbivalo godine 1848. I kako mi se bila već davno porodila želja da idem na velike škole za to, da baš točno saznam, ako je i što je bio Kraljević Marko, tako sam sada svom dušom želio naći jednu debelu, debelu knjigu o Jelačiću banu i o godini 1848.

Ne treba dakako ni spominjati, da takove knjige nisam našao ni mogao naći prosto zato, jer je nije bilo...« (Vidi knjigu »Uzničke uspomene« III. dio drugo izdanje, 1929. god., strana 9—14. Napisao S t j e p a n R a d i ć).

Ali sada imamo lijepi prikaz o Jelačiću i o godini 1848. Imamo krasne i debele knjige; napisali su ih naši povjesnici: Tadija Smičiklas, dr. Ferdo Šišić, dr. Rudolf Horvat, pa književnik i novinar Josip Horvat. Napisao je i sveuč. prof. Aleksije Jelačić (ruski ogranak roda Jelačića) »Seljački pokret« to jest o ukidanju kmetske nezavisnosti seljaka. Pisali su i drugi. Ali uza sve to naš mnogi »seljački svijet slabo ili nikako pojmi i zna, kakav je bio i što je htio ban Jelačić i što se sve zbivalo godine 1848.« Zašto? — Nekoje su te krasne knjige možda preopširne ili bilo s koga drugog razloga nepristupačne za naš seljački svijet.

Primi zato, čitatelju, ovaj kratki prikaz. Iz njega ćeš — koliko toliko — upoznati one velike i važne događaje, što ih na svojim leđima nosi »Madžarska buna« i burna godina 1848. Iz njega ćeš upoznati: k a k a v j e b i o i š t o j e h t i o b a n J e l a č i ć.

Evo ti knjižice. Devedeseta godišnjica je, kako je Jelačić postao hrvatski ban.

S. G.

U TEŠKIM DANIMA

O, kako bi to lijepo bilo, kada bi sav svijet, koji pod ovim suncem živi, živio životom Božje zapovijedi:

L j u b i b l i ž n j e g a s v o g a k a o s a m a s e b e!

Pa ipak! Jedna od svijetlih iskrica ljubavi bližnjega vrcnula je Evropom i u prvoj polovici prošloga stoljeća. Bilo je to onda, kada se svijetom razmahao veliki narodnosni pokret za slobodu, bratstvo i jednakost.

Tako je bilo i u nas.

Sa sjevera se stali navlačiti crni oblaci i prijetili su da će se svaliti na zemlju Hrvatsku. Nisu to bili oni oblaci, što donose obični snijeg i led, nego to vođe madžarskoga naroda, s kojima su Hrvati živjeli u jednoj državnoj zajednici, nisu zadovoljni. Evo, što je mutilo mir srca njihova. Oni su govorili:

»Mi hoćemo, da madžarski jezik, po kojemu su i država i kruna dobili svoje ime, učinimo državnim i službenim. A tko se tome opire već pola vijeka?

Hrvati.

Županija srijemska, virovitička i požeška dio su naše domovine. A tko to osporava? I opet Hrvati, premda ova zemlja, što je oni posjeduju, čini s Ugarskom jedno tijelo u tolikoj mjeri, da počevši od Karpata pa do Jadranskoga mora nitko ne može naći državne međe onako, kao na primjer prema Austriji, Štajerskoj, Češkoj, Poljskoj...

A zašto to vječno opiranje Hrvata?

Zato, jer je po njihovu mišljenju Hrvatska nezavisna i samostalna kraljevina, pa njima pripadaju neka prava. Ali je prošlo doba, da se time još i dulje bavimo, nastala je potreba da Hrvatsku pokorimo!«

I uistinu. Madžari brojem premoćniji osilише se i u zajedničkom saboru natovariše na Hrvatsku ove stvari: madžarski je jezik bio službeni; svi službeni pečati morali su imati madžarski natpis; madžarski su natpis imali i novci; svuda se morao isticati madžarski grb i zastava.

Nije li onda imao pravo Metel Ožegović, hrvatski izaslanik na zajedničkom saboru u Požunu, kad je Madžarima doviknuo vrlo značajne riječi:

»I ono, što su naši djedovi sačuvali usred bure prošlih vjekova, pa što ni razarajuća desnica silnih Osmanlija nije mogla zatrti, zar da nama ovo naše blago uništi mirno i prosvijećeno doba? Umjesto da se na čast vječne pravde, na slavu čovječanstva, na dobrobit naše domovine i procvat kraljevstva uzajamno poštujemo i podupiremo!«

Ali ko da od njih mari za to. Ponajmanje Lajoš Košut (Kossuth), jedan od najvatrenijih pobornika i vođa za slobodu madžarskoga naroda, ali i jedan od najžešćih protivnika prava i slobode hrvatskoga naroda. On je bez ikakva ustezanja doviknuo Hrvatima:

»P r a v o H r v a t s k e i z v o d i t e v i i z n e k e v a š e s t a r e d a l m a t i n s k e l i s t i n e. Č u j t e m e, p r a v a H r v a t s k e n e m a!«

Našao se doduše jedan uviđavniji Madžar, čovjek zrela razbora i dalekovidna pogleda, koji je progledao klisku stazu, na koju su skrenuli Košut i njegovi drugovi, pa im on reče ove ozbiljne riječi: »Ja samo molim i zaklinjem svoje sugrađane, da ne odbace od sebe tako potrebitu hladnokrvnost i vrlo nužnu pravičnost, pa da se okane bezrazložne mržnje i hirovita nasilja protiv Hrvata, jer ćemo inače mi zacijelo ovaj naš postupak jedamput teško požaliti!«

Sve badava, tvrde glave nitko ne osoli. Ne pomogoše tu ni lijepe riječi, ni ozbiljne opomene, ni prigovori i prijetnje. Košut je pošao tim putem i tjerao dalje. Ni u carskome dvoru u Beču nije bilo ni razumijevanja, ni volje, ni jakosti, da zauzdaju i malo stišaju sebične nakane i prohtjeve ove madžarske gospode. Austrijskom je carevinom tada vladao car Ferdinand V. Bijaše on doduše blag i skroman čovjek, velika dobričina, pa su ga i nazvali Ferdinand Dobri. Ali to još nije značilo, da u državnim poslovima nije bio slab i nemaran vladar. A takav je uistinu i bio. Ništa mudriji, oprezniji i razboritiji nisu u ona teška vremena bili ni njegovi doglav-

nici, pa bi car u svojoj dobrodušnosti potpisivao sve, što bi mu se stavilo na potpis. Potpisivao je, a da obično nije ni čitao, pače ni znao, što potpisuje. Tu eto carevu preveliku dobrotu i slaboću nastojali su što više iskoristiti madžarski državnici nesamo za svoja prava i slobodu, nego i na štetu savezne Hrvatske. Prevelika njihova preuzetnost i bahatost išla je pače tako daleko, da se Košut znao javno hvalisati: »Ja sam priprosti građanin, a ipak mogao bih samim kretom ruke da odlučim, ima li, nema li kuća habzburška biti na carskome prijestolju!«

Na još veću nesreću hrvatska je domovina u to vrijeme krvarila iz rana, koje su joj zadavali njezini vlastiti sinovi. Bili su to oni, koji su se iz sebičnih razloga radije priklonili Madžarima nego svojima i tako sami pripomogli kopati grob slobodi svoga naroda. Po Hrvatskoj su ih nazivali »madžaroni«. Nisu se žacali ni krvoprolića. Svjedoče to mnogi nasilni izbori. Tako primjerice onaj izbor dana 28. srpnja 1845. godine, kada su na Markovu trgu u Zagrebu pala žrtvom desetorica rodoljubnih građana. Sada počivaju te nevine »Srpanjske žrtve« u zajedničkome grobu na Mirogoju u Zagrebu.

Uz takve prilike porasla su i madžarskoj gospodi još više krila, i ona se nisu obazirala ni na među svojih želja, ni svojih prohtjeva. Tako se i dogodilo, da je zaneseni vođa Košut uskliknuo: »Gdje je Hrvatska, ne mogu je naći na zemljovidnoj karti!« Šta više, on se usudio dobaciti i još strašniju prijetnju:

»Među nama može samo mač odlučiti!«

U tako teškim prilikama, koje su sve ozbiljnije postajale, uvidio je i inače miroljubivi zagrebački biskup Juraj Haulik, koji je bio tada privremeni zamjenik hrvatskoga bana — jer je na zlu glasu ban-tuđinac Haller morao odstupiti — da tako dalje ne može ići. Haulik reče: »Opravdanom boli moramo priznati, da na naša prava i na našu samostalnost navaljuju neprijateljskim namjerama već od nekoliko desetaka godina. Ako ikad, a ono sada nam treba da se zrelo posavjetujemo, kako da očuvamo prava naše domovine...«

Međutim sa zapada digla se i druga bura.

U veljači g. 1848. zatalasao se u Parizu val slobode, bratstva i jednakosti. Pokret za oslobođenje seljaka od kmetske ovisnosti, rabote (tlake) i podavanja desetine zahvatio je i Beč. Taj pokret zahvatio je i Ugarsku. Izbio je i kod nas u Hrvatskoj. Naše narodno plemstvo i gospoda uvidjela su, da treba što prije riješiti kmetsko pitanje, koje je za Matije Gupca onako žalosno utišano. Ono se riješilo u zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu. Ukidanje urbarske dužnosti trebalo je po starom hrvatskom običaju i ustavnim zakonima proglasiti zakonom i u hrvatskom saboru, da zadobije svoju punopravnu valjanost. No hrvatskoga sabora nije bilo, jer je bio raspušten.

I čula se odlučna riječ. Bilo je to dana 17. ožujka 1848. godine, kada je vatreni rodoljub Ivan Kukuljević predveo zagrebačko građanstvo pred vijećnicu grada Zagreba. Tu je on u ime svih Hrvata, onako, kako to i dolikuje sinu ponosnoga i slobodnog naroda, rekao zastupstvu grada Zagreba odrešite riječi:

»Kao slobodni ljudi slobodnoga naroda želimo i mi po svojoj volji i svojim trudom, starinskim zakonitim putem, da poput Madžara dobijemo svoje. Taj zakoniti put je državni sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kamo spadaju najprije sva pitanja našega naroda. Pa kao što je grad Zagreb prvi u domovini, tako eto neka je i prvi u izljevu narodnih želja. Neka se dakle pozovu sve oblasti hrvatske i slavonske, pa neka one u ime cijeloga stanovništva pošalju kralju[1] molbu, da usliša prošnju vjernih Hrvata i što brže raspiše naš sabor.«

Vijeće se grada Zagreba odazvalo pozivu svojih dičnih sugrađana. Učeni i čestiti ljudi, kao Ljudevit Gaj, Vranicani, grof Janko Drašković i drugi, uzeše na sebe dužnost, da pozovu prvake i viđenije ljude na dogovor.

Na dan 25. ožujka sakupilo se u »Narodnome domu«[2] grada Zagreba nekoliko stotina odličnih narodnjaka. Svi

[1] Austrijski car bio je hrvatski kralj.
[2] Danas je tamo sud Stola sedmorice, Opatička ul. br. 18.

su oni suosjećali s narodnim tegobama i nevoljama. Svi su oni osjećali, da im u vrtlogu i metežu, što ga tako nemilo zaigraše susjedi sa sjevera, treba čovjek jake volje, čelična značaja, čvrste ruke, domorodac, kojemu će moći povjeriti sudbinu svoje domovine.

A ko je taj? Gdje je taj?

Ustade narodni preporoditelj Ljudevit Gaj, da riječ progovori. Svima su zadrhtale grudi s nestrpljiva iščekivanja, da čuju, gdje je taj, koji će im odagnati teške brige? Sred duboke tišine uzbuđenim i ponosnim glasom Gaj poviče:

»Barun Josip Jelačić treba da bude ban Trojedne[3] kraljevine!«

Na te riječi odzvanjalo je dvoranom pljeskanje ruku, gromko klicanje. Gaj je pogodio njihove misli i želje.

U 30 točaka iznijela je skupština i »zahtijevanje naroda«, a u 14. točki zahtijevalo se: »Odrešenje podanika (kmetova) od rabote i tlake«.

I sve je pošlo najboljim putem. Odaslanstvo od tri stotine građana otišlo je iz Zagreba preko Varaždina u Maribor, a odavle željeznicom u Beč, da u cara Ferdinanda izmole imenovanje Jelačića za hrvatskog bana i da caru podnesu »zahtijevanje naroda«.

Zagovorom grofa Franje Kulmera, koji bijaše ugledna ličnost na carskome dvoru, udovoljio je kralj Ferdinand želji svih Hrvata, i Josip je Jelačić postao hrvatski ban.

Rod Jelačića staroga je hrvatskog kova, ličke gore list. Kroz mnoga pokoljenja bilo je više oficira toga roda u carskoj vojsci. Bistri, umni, značajni i pošteni postizavali su i najviše časti i odlikovanja, te im se ime slavno raznosilo i izvan prostrane carevine.

Jedan između tih oficira bijaše Franjo barun Jelačić Bužimski. On se proslavio u ratu protiv moćnoga francuskog cara Napoleona Bonaparta. Postao je i vojni zapovjednik u Petrovaradinu. Tu je na dan 16. kolovoza 1801. godine ugledao svijetlo dana njegov sin Josip.

---

[3] Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.

Već od rane mladosti imao je on, Josip, u očinskom domu dobar nauk, lijep primjer, te je postao valjan i čestit čovjek. Izučivši višu oficirsku školu u Beču imenovan bi oficirom u carskoj vojsci. Bijaše osrednjeg stasa, vitak, skladna tijela, lijep. U mačevanju ne bješe mu para, a jahač — stoj, pa gledaj! Strijelac oka sokolova. Dokazao je to i godine 1835. u okršaju s Turcima kod Velike Kladuše, gdje se upravo junački ponio.

No i kao oficir nikada se nije oholio ni odbio od svoga naroda. Ta bijaše dobar, nježan, pošten, duša od čovjeka. Pa i onda, kada bijaše u Glini kao graničarski pukovnik, znao bi nedjeljom i blagdanom zaći među domaće ljude, među narod, da u pametnu razgovoru sazna jade i nevolje njihove i, ako može, pomogne i utješi, a u radosti da se s njima veseli. Katkada bi prišao i razigranoj veseloj mladeži. Tu bi s njima uz svirku i pjesmu sproveo po koji veseli čas. A kako i sam bijaše vesele naravi, nakrivio bi čaku malo na desnu stranu i zaigrao u kolu, da se sve zemlja tresla, a blijedi mjesec smiješio... I nikada mu se to nije zamjerilo, svi su ga visoko cijenili i štovali.

Osobito je rado slušao slijepce guslare, kada bi uz gusle javorove pjevali i dičili uspomenu narodnih junaka. U njegovu bi se domu, mada bijaše još neženja, okupili viši i niži, gospoda i seljaci, a svi čelik narodni ljudi, pa su uživali u toplini njegove gostoljubivosti, slatke rodoljubive rječitosti. No ono, što ga je u očima svih onih, koji su ga poznavali, a poznat bijaše na daleko i široko, uznosilo i ponajviše dičilo, bilo je: *da je kao svetinju čuvao i štitio čast i ponos hrvatske domovine, hrvatskoga naroda.* Zato, kada se saznalo, da se ispunila vruća narodna želja i da je Jelačić postao ban, oduševljenju ne bijaše kraja.

Opjevalo ga je iskreno i toplo srce mladoga Hrvata, *Antuna Starčevića*, sina ličkoga seljaka, u lijepoj pjesmi,[4] iz koje navodim ove stihove:

Piju vino do dva pobratima
Baš u Zadru gradu bijelome,
Jedno ti je Ličan Milovane
A drugi je Dalmatin Dragija.
Kada li se ponapiše vina,
Pobratim je pobri govorio,
Baš Dragija pobri Milovanu:
»Slušaj, pobro, čuda golemoga,
Što ja vidjeh u nedjelju svetu,
Prije zore i bijela dana:
Vidio sam preko Velebita
Bor zeleni pružen do oblaka,
Što je svoje razvio granke
Preko vaše Like i Krbave,
Preko naše zemlje Dalmacije
I još dalje neg oči dopiru,
Da im nije kraja ugledati.
Na tom boru mirisavo cvijeće,

[4] Iz knjige: »Dr. Ante Starčević, njegov život i rad« od Kerubina Šegvića.

Ruže, pobro, različite boje
Po boru se zelenome viju,
Viju, bi reć, da ga cjelivaju.
Jata lete na sve četir strane,
Jata lete sivih sokolova
Pa međ' ružam na borovih grana
Viju gnijezda za sve sokolove
Klanjajuć se zvijezdi i mjesecu.[5]
Vrane, čavke, crne kukavice,
I gavrani lete na sve strane,
Graču, bježe daleko od bora.
Bor zeleni pod oblak se vije,
I na njemu gnijezdo sokolova.
Na vrh bora vijenac se razvija.
Čudna čuda, Bogom pobratime,
Tko bi nam ga tumačit umio?«
Nasmjehnu se Ličan Milovane,
Nasmjehnu se pa zaplaka gorko,
Ne od tuge nego od radosti.
Roni suze niz junačko lice;
Jedva junak kroz plač progovara:
»Odsada će Lika i Krbava,
Dalmacija sva do Dubrovnika,
A Hrvatska bar do Une rijeke,
Slavonija do Bosne ponosne
I sva Kranjska do Ljubljane grada,
A Štajerska do Graca bijeloga,
Biti, pobro, jedna domovina.
Bog pomozi, da čim prije bude!
Bor zeleni, koga si vidio
Baš u Lici s onkraj Velebita,
Ono ti je naša kruna svijetla
I gospodar od zemlje Hrvatske,
Slavonije i sve Dalmacije,
Ono ti je *Jelačić Josipe*,
Sada bane naše domovine.
Njegovi se djedi porodiše
U Bužimu usred Velebita.
Dakle Lika kolijevka im biše;
Lika, da je tako Bog pomogo.
Djedovi mu dobiše imanja,
Plodne njive, velike livade,
Lijepa sela, bogate varoši
I još k tome prevelike časti;
Da rod brane, braćom upravljaju
I zaslužno uživaju blaga.
Tad od mora pa do vode Mure,
Od Ljubljane pa do Jajca grada,
Biše, pobro, naša domovina.
Tada su se braća poznavala,
I ljubila kako braća prava.
Rascijepi se naša domovina,
Rastrga se hrvatsko kraljevstvo:
Na tri strane, naše ljute rane!
Sve od Mure do Karlovca grada
Osta, pobro, pod krunom Ugarskom,
Koju naši djedovi braniše,
I nju braneć svoju izgubiše;
Od Karlovca do sinjega mora
Otsudi se na vječno oružje,
Bez pomoći i nade spasenja,
Da rod čuva, ne prot neprijatelju,
Već prot svome bratu rođenomu:
Prot Hrvatu i Bošnjaku, brate;
A Hrvatska od vode Korane
I sva Bosna do Mostara grada
Turčinu se dade za jabuku.
Od tuda smo pobro zaplakali
I kukali do današnjeg dana.
Al ne ćemo, ako Bog da, dugo.
Bog će dati pa će bolje biti.
Puno riječi kod vina, sramota;
A malo je razgovor junački.
— Da idemo k boru zelenomu.

Ruže one i mirisno cvijeće,
Koje bora ljubi i cjeliva,
Ono su ti lijepe kreposti,
Koje rese Jelačića bana.
Prva krepost ljubav svete vjere,
A druga je ljubav roda svoga,
Treća mudrost, koja prva vlada,
A četvrta jakost je muževna,
Peta krepost pravednost je sveta...

[5] »Zvijezda i mjesec« bio je grb ilirski. Ime Ilir smatralo se kao i Slaven.

Zašto, pobro, da druge brojimo,
Tko li će ih moći izbrojiti?
Sretan čovjek, koga one rese,
Sretan narod, komu taj gospodi,
Sretni li smo, milom Bogu hvala,
Kad dobismo Jelačića bana!

Što se bore diže pod oblake
I na njemu gnijezdo sokolovo:
Ono bane našu domovinu
Na vrhunac podiže blaženstva,
Na vrh sreće, slave i junaštva.
Onaj vijenac, koga si vidio
Vrh resiti bora zelenoga:
Ono narod naše domovine,
Zahvalnoga roda ilirskoga,
Plete vijenac iz zelen lovora,
Pa ga meće na čelo junačko
Jelačiću banu hrvatskomu.
Vjenča bana, ruke mu cjeliva,
Za tolike dare i milosti — —
Kad iz ropstva svoj narod izbavi. —
Što si, pobro, ogranke vidio
Razgranjene po boru zelenom:
Ono ti je Jelačiću bane,
Junačke je raskrilio ruke
Pa u krilo i naručje svoje
Zove braću, da se cjelivaju,
I ljute im izliječi rane.
Ona jata sivih sokolova,
Koja lete boru na ogranke,
Ono su ti braća naša vjerna,
Koja hrle pozdraviti bana
I svoje mu razaviti rane.

Što sokoli jedno gnijezdo viju,
Jedno gnijezdo za sve sokolove:
Ono ti je jedna domovina,
Samo jedna za svu braću našu,
Koju će nam sakupiti bane.
Što si, pako, sokole vidio
Klanjati se zvijezdi i mjesecu,
Ono će se hrvatsko kraljevstvo
Podignuti u svojoj sjajnosti.
A što vrane, čavke, kukavice
I gavrani lete na sve strane:
Ono bježe naši krvoloci,
Koji su nam krvcu ispijali
Dugo vrijeme do današnjeg dana,
A sad kane odsjeći nam glavu.
Bježe, pobro, ne bilo im traga!
Kad vidješe takvoga junaka
Kakav nam je Jelačiću bane,
Koga pjeva, slavi, blagosivlje
Sva Hrvatska, malo i veliko.
On nas ljubi kano dušu svoju.
Još dušmani vide i žaluju,
Da se danas mi braća ljubimo
I za braću pravu poznajemo,
Pa ne damo da nam gospodare
Niti Švabe, Turci ni Madžari,
Već mi ćemo krojiti pravicu,
Mi ravnati našu braću milu.

A što grakću vrane i gavrani,
Ono viču dosadanja gospoda
Koja su nas derat pomagala.
Oni ti se prinemažu, pobro,
I uzimlju slike svakojake:
Sada lava, sada bijesna vuka,
Sad lisice; a psi su ti pravi.
Jedni vele, da će gore biti
Nego dosad pod noktim njihovim,
Kad se s našom braćom sjedinimo,
S pravom braćom, slobodnim Hrvatim,
U Zagrebu i okolo njega.
Ne vjeruj im, jer u zô čas po te.
A kad vide, da to ne pomaže,
Onda lažuć dobra obećuju,
Da će oni odsad bolji biti.
Ne vjeruj im, jer ti o glavi rade.
Drugi straše, ko se strašit dade,
Jer se groze psovkom i tamnicom,
Još vješalim, šibam i soldatim,
Da će poklat sve nas do jednoga.
Ne vjeruj im, jer ćeš naopako.
Groze nam se, a boje se sami,

JELAČIĆEVO BANOVANJE

Svoje imenovanje objavio je Jelačić narodu ovim javnim proglasom:

»Njegovo Veličanstvo izvolilo me je imenovati banom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pa mi ujedno podijeli vlast nad vojskom Hrvatske. Za četrnaest dana uzvišen sam ja s časti graničarskoga pukovnika na visoku čast i dostojanstvo i zapovijedajućega generala.

Blagostanje naroda i otadžbine to je moja želja i najglavniji cilj. Ja želim, da naš narod bude krepak i slobodan, pa da među narodima steče ono časno mjesto, koje mu pripada i po važnosti njegova zemljopisnog položaja i po prirodi snažnoga duha njegova i po historijskoj sudbi njegovoj.

To je narodna želja i volja; a ja kao postavljeni mu od kralja poglavar hoću da budem u svim svojim mislima i činima pravi izraz narodne misli i volje. Ja kanim poći i napredovati onom stazom, koja će naš narod dovesti k sreći i slavi... Imajući pred očima naš starinski vez sa samom ugarskom krunom treba da o tome nastojimo, kako će se osnovati novi temeljni odnošaji između nas i ugarske krune u duhu slobode, samostalnosti i jednakosti onako, kao što se to pristoji slobodnome i junačkom narodu...

Stoga će biti moja glavna briga, da se narodni sabor čim prije sazove, pa da bude na temelju narodnoga zastupanja onako sastavljen, da se po njemu i kroz njega uzmogne pojaviti prava volja svega naroda bez razlike striša.

Na ovome saboru neka se izjave sve narodne želje i tegobe u kojemu drago kraju one bile.

Ja sam također imenovan banom Dalmacije. I nadam se, da ne će ostati kod samoga naslova.[6] Slavna Dalmacija je od nekada saveznica naša bila, i to nesamo po povijesti, nego i po zemljopisnome položaju, po krvi, po bratstvu i naslovu, koji već od davnine sve do danas nose banovi hrvatski. Mi imamo velik zadatak: preporođenje naroda izvesti. No to veliko djelo ne ću moći izvesti, ako ne bude među nama, sinovima jedne majke: mira, sloge, ljubavi i bratstva — bez razlike vjere. Jednakost je izrečena!

Bratinski i ljubezni moj pozdrav cijelome našem narodu, svećenstvu jedne i druge crkve, časnicima i činovnicima i svakome pojedinom bratu, kome je stalo do općega blagostanja naroda.

Najposlije i ostaloj susjednoj jednokrvnoj slavenskoj braći izvan Trojedne kraljevine — ljubav i pozdrav.

Da živi među nama sloga, sloboda i bratstvo!«

Jelačić je znao, da je samo zadovoljan narod najjači i najsigurniji oslonac u teškoj borbi protiv Madžara. Zato je on želio, da sunce slobode i zadovoljstva ogrije i hrvatski seljački narod. Istina, već je godine 1785. car Josip dokinuo kmetstvo, to jest bivši kmet mogao se slobodno seliti, ženiti bez privole vlastelina, učiti zanat i raspolagati svojom pokretnom imovinom. Uređeno je i pitanje rabote (tlake): kada i koliko puta mora seljak raditi vlastelinu. Ali bivši kmet još nije bio potpuno vlasnikom svoje zemlje, koju je obrađivao. Stoga, da umiri narod, a da uvaži i onu četrnaestu točku velike narodne skupštine održane u Zagrebu dana 25. ožujka o »Odrešenju podanika (kmetova) od rabote i tlake«, on je izdao ovaj proglas:

»Mi

BARON JOSIP JELAČIĆ OD BUŽIMA,

ban hrvatski, slavonski i dalmatinski,

svemu hrvatskome i slavonskom narodu i puku od Boga pomoć i naš pozdrav.

[6] Dalmacija nije spadala pod upravu hrvatskoga bana u Zagrebu, to jest nije bila združena još sa materom zemljom Hrvatskom. Nije dao carski dvor.

U kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ukinuta je svaka urbarijalska daća, tlaka i desetina crkvena.

Vi biste ipak mogli sumnjati i bojati se radi ove vaše novo zadobivene pravice, jer vrhu toga u vaših ruku ne imate nikakva pisma. Zato Mi, ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, poglavar i vaših pravica branitelj, želeći vas umiriti i osigurati, dajemo svima vama, od hrvatsko-slavonskoga naroda, ovo Naše otvoreno bansko pismo, kojim vam novo zadobivene vaše pravice i sloboštine — po kojih vi skupa sa svim vašim pokoljenjem za na vijeke od tlake gospodske i svake daće urbarijalske i desetine crkvene oslobođeni jeste — po jakosti i kreposti Naše banske časti osjeguravamo.

Obećajemo, da vam nitko ove vaše, sada zakonom dane i od premilostivoga kralja potvrđene pravice i sloboštine, nikada više do vijek vijekova uzeti ne može i ne smije.

U Zagrebu 24. travnja 1848.«

Nije slučaj, da je ban Jelačić ovo svoje jedno od najljepših, najčovječnijih i najpravednijih djela, što mu ime diči za sve vjekove, učinio baš na dan 24. travnja. To je uoči blagdana sv. Marka, kada seljak zaziva blagoslov Božji na rad svojih ruku. Ovako uređenje seljačkoga prava, koje je pošlo pravom, čovječanskom kolotečinom, privlačilo je i Srbe iz jugoistočne Ugarske u bratski zagrljaj. I oni doista zaželješe pristati uz bana Jelačića. Izjavili su to na usta svoga patrijarhe Rajačića, kada on na skupštini u Srijemskim Karlovcima reče:

»Srpski će narod s hrvatskim narodom složno kao brat s bratom!«

I Slovenci su se izjavili, da će poraditi rukom o ruku s braćom Hrvatima za ljepšu i bolju budućnost svoju.

Ali tek što je započelo veliko djelo smirivanja i sređivanja, u čašu narodna života kanula je kaplja gorka pelina. Nastali su neki nesporazumci između bivših kmetova i vlastele. Ban Jelačić je želio, da sabor u Zagrebu, kada se sastane, izradi Urbarski zakon, koji će ukloniti

kriva tumačenja. Ali madžaroni i madžarske bundžije vješto su iskoristili ovo trvenje. Trebalo je oboriti vladu i bana Jelačića i time oslabiti borbu Hrvata protiv Madžara. Jelačić im je bio ponajveći trn u oku. Nekoj gospodi u Madžarskoj nije se sviđao ban, jer im je križao namjere. I dakako upnu, da bilo na koji način ometu njegov rad. A velika je ljudska zloba i mržnja. Nisu se žacali ni ružnih spletaka i ocrnivanja, ni nedostojnih kleveta. Potajice su govorili caru Ferdinandu i njegovim doglavnicima:

»Hrvati bune Srbe i uz pomoć Rusa žele osnovati jugoslavensko carstvo!«

Dok su tako govorili u Beču, među hrvatskim pukom širili su vijesti: »Vođe Hrvata jesu kukavice, sluge Beča. Najnovije stečene pravice i sloboštine hoće satrti.« I dok su plemićima govorili, da su im Iliri štibru nametnuli, dotle su kmetove letacima podjarivali: »Iliri su išli vu ime vas i cijele Horvacke u Beč cara prositi, da vi želite ostati kak ste pervo bili, to je pod klakom (tlakom), zato oni prosiju Kralja, da neg bude tako milostivan i neg nim da Jelačića za bana, da on bude to sve u stari red nazad spravil. Kroz koju nam Jelačić kak glavni neprijatelj i za isto ono vrijeme Ban postal je... Regrutov nije treba dati. Ilirske zastave prijemati nije treba pod nikakov način, kajti te zastave, koje su bile pred 800 letih, gdi je špan s železnim korbačima ljude na klaku tukal, gde je mogal Gospon zemaljski kmeta za 12 forint vubiti... To su eto Ilirske pravice.. !«

Iz Zagreba evo ove vijesti:

»Madžaroni su prosti narod uzbunili, gnjev i ogorčenost u njemu vlada. Dok su plemiće (koji su izgubili neke povlastice) uputili, da su im Iliri štibru nametnuli, kmetovima su u glavu zabili, da će sada svi soldati postati, a tlaku, što je već prije šestnaest godina ukinuta, nisu hotili proglasiti.«

Nastali su uistinu veliki izgredi i nasilja zavedenih i ozlojeđenih seljaka. Većina gospoštije i nije bila voljna baš tako lako — bez ikakve odštete — odreći se svojih prava i povlastica. A mnogi seljaci? Napali su gospoštinske livade, »svoje blago unutra naterali i lijepu mladu travicu popasli i pogazili«. Zauzeli nasilno vlasteoske njive i šume. Muži ne će više na tlaku (rabotu)... Kako je bilo u zagrebačkoj, tako bijaše i po ostalim županijama.

I zato eto ponovo bana, on izda javni proglas, pa među inim navodi:

»Sa žalošću smo čuli, da zli nekoji i opaki ljudi, naime oni, koji su dosada neprijateljsko srce proti domovini i narodnosti Hrvatsko Slavonskoj svakom prilikom kazali, upotrebljujući okolnosti sadašnjeg vremena, puk, plemiće, kmete i seljake na nemire i punte svakojakim lažima nagovaraju... Nije nikakva straha, da će se tlaka opet i kada uvesti... I zato kakogod je mila i draga novopodijeljena pravica svim kmetom, kako god je njima, ako se budu pošteno i mirno držali, nitko više uzeti ne će i ne smije; isto tako i oni ne smiju na tuđi t. j. gospodski imetak navaljivati i otimati; nego što je njihovo zakonitim putem tražiti... a protiv razbojnika (tolvaja), palikuća i otimača tuđeg imetka, te protiv puntara proglasuje se prijeki sud...«

Napokon u proglasu moli svećenstvo, da bi ono umirilo i objasnilo narodu pravu istinu, da puku nitko ne smije i ne može novo zadobivene pravice oteti.

Mnogo teže neprilike bile su po Srijemu i Slavoniji. Banov proglas o ukidanju tlake, izdan dana 24. travnja, imao se narodu po svim selima uobičajenim načinom proglasiti, naime javno usred sela ili na raskršću puta ili pred crkvom. Kako drugdje tako i u Slavoniji i po Srijemu. Ali, naročito u Srijemu, bilo je mnogo općina, u kojima su činovnici bili Madžari ili madžaroni. Pa dakako, svi su ti mučke zavlačili proglasiti slobodu seljaka. Huškali su i mutili to više, što su baš po Slavoniji i Srijemu bila vlastela tuđinci u velikom broju.

Nije bilo druge, već Jelačić izda i županijskim vlastima županije srijemske poslanicu:

»Slavna gospodo i bratjo! Prispio mi je vrlo nepovoljan glas, da se moja naredba, što sam ovih dana poslao — krivo, nazlobno, smislu mojega namjeravanja sasvim

protivno i opako tumači i da to neki zlokovarni ljudi kao sredstvo upotrebljuju, da puk i narod zaslijepe, razdraže, prevare i pobune... Za čudo mi je, da baš poglavari varmeđe (županije), koji bi smisao moje naredbe morali razumjeti — i za red i mir brinuti se — moje riječi izopačuju, krivo tumače. Pa tim puk varaju, bune i na zlo potiču. Iz toga uzroka za dužnost svoju smatram ovim očito izjaviti, da oni, koji kazuju da moja naredba na to ide, da se stari red uzdrži, da se puku nove njegove pravice i slobode oduzmu i da se opet vlast spahijska, rabota i desetak uvede — da ti, velim ljudi, moju naredbu krivo, lažljivo i opako tumače. Tim puk i narod varaju. I budući da niti jest, niti može biti moja namjera u nove pravice i slobode puka i najmanje dirati, štaviše pripravan sam ove iste pravice puka proti svakome napasniku sa svom snagom moje vlasti braniti...

Ne propustite, gospodo, puku odmah u području Vaše varmeđe obznaniti, iz svojih sila o tome nastojati, da se puk umiri i da uvidi laž i klevetu...

Protiv buntovnika i narušitelja mira treba oštro postupati. Sabor pak Kraljevina naših u duhu ustavne naše slobode naskoro će biti sazvan.

U Zagrebu 3. svibnja 1848.

Primite iskreni pozdrav moj
Jelačić, ban.«

Koga ne bi zaboljela sva ta zlonamjerna i klevetnička huškanja i sumnjičenja madžarskih i madžaronskih huškača, mutikaša? Uskipjela je krv Zagreba, ogorčenje protiv Madžara sve je više raslo. E, pa je li onda zamjeriti, ako se uzbunila i lako upaljiva zagrebačka mladost te ni ona nije prekrštenih ruku slušala sva ta zlonamjerna rovarenja i podvaljivanja. Ta i u nje se uzbunila krv te je obilazeći ulicama Zagreba pjevala:

»Još Hrvatska nij' propala, dok mi živimo,
Visoko se bude stala, kad ju zbudimo...«

Pjesma, što ju je spjevao Ljudevit Gaj, dizala je duh domovinske ljubavi. A mladež, ne pitajući, je li zgodno ili nije, uzbuđena s neiskrenosti saveznika, madžarske gospode, spalila je na trgu sv. Katarine u Zagrebu madžarske slovnice u znak protesta protiv — madžarizacije.

Međutim u isto vrijeme nisu ni vođe Madžara mirovali. Uspjelo im je predobiti cara Ferdinanda i njegove loše savjetnike te jednoga dana stiže u Zagreb iz Beča pismo s naslovom: »Banu Hrvatske«. U pismu zapovijeda car Jelačiću, da smjesta obustavi saziv hrvatskoga sabora, što ga je on, ban, sazvao za dan 5. lipnja, a bez careva znanja i privole. Podjedno se naređuje, da se ban Jelačić ima za 24 sata, po primitku ove zapovijedi, staviti pred prijestolje u Insbruk (Tirolska) i opravdati zbog svoga čina.

Dakako, ova je carska zapovijed uznemirila bana Jelačića. Ta on, kao carski oficir, uvijek se pokoravao volji svoga vrhovnog gospodara. On bi to i sada učinio, ali zadovoljiti pozivu i za 24 sata doći u daleki Insbruk, gdje je ljetovao vladar, naprosto nije bilo moguće, jer željeznica posvuda još nije bilo. Uostalom i nije baš tako, da je on, ban, bez careva znanja sazvao hrvatski sabor. Stoga se lako dosjetio, odakle je puhnuo taj hladni vjetar. Nije se smeo, jer trebalo je ipak nešto učiniti.

Ali što da učini? Kako da se izvuče iz te neprilike? Ne razmišljajući dugo Jelačić preda pismo Banskome odboru u Zagrebu. U tome su odboru bili sami odličnici i prvaci hrvatskoga naroda. Ova careva zapovijed dirnula je i Banski odbor. Jer nesamo što je već sabor sazvan, nego se imalo, po starodrevnome običaju, obaviti i ustoličenje bana Jelačića. Što da dakle učini odbor? Razmišljao je dobro i — razmislio. Ma kolikogod mu je carska zapovijed bila zapovijed, nije bilo moguće ni pomisliti da se izvrši. U Zagreb su već stizali pojedinci i grupe izaslanika, da prisustvuju svečanome ustoličenju bana. Odgodom toga uzrujao bi se sav taj narod. A onda bogzna što bi bilo? Tu odgovornost ne može i ne će da na sebe preuzme Banski odbor. Stoga odbor

odluči, da se ban Jelačić nema odazvati pozivu. No poznavajući odbor osjećaje banove savjesti izda mu i pismeno ovo rješenje:

»Prema sadanjemu glasu svega naroda, koji ima ljubav i pouzdanje u Vašu Preuzvišenost, ne smijete se ovaj čas udaljiti iz naše sredine. Samo u Vašoj prisutnosti imademo jamstvo mira i reda u ovoj zemlji.

A da otklonimo posljedice, koje bi nastale u narodu, kada biste ga Vi ostavili, mi smo odlučili Vaš odlazak ma i silom zapriječiti.

Što nam se pak sabor zabranjuje, u tome vidimo maćuhinski postupak, jer nam se tako otimlje jedina prilika, gdje bismo mogli naše želje zakonitim putem izjaviti...«

Tolikim izljevom narodne ljubavi bio je ban potresen. Što će drugo no da odgovori Banskome odboru. A odgovorio je prema mudroj rečenici — jak u činu, blag u načinu — ovo:

»Hvala Vam, što ste u mene postavili toliko povjerenje. Znadem, da sam poglavar vjernoga naroda, pa i ja moram biti vjeran caru i kralju svome, kada me k sebi pozove. Ali ako je Bog odlučio, da ja padnem kao žrtva, Bože, daj samo, da iz krvi moje proklije sreća naroda moga!«

Ban Jelačić posluša dakle glas svoga naroda i nije se odazvao ni carskoj zapovijedi ni carskome pozivu. Imalo se obaviti ustoličenje bana, imao se održati hrvatski sabor.

DANI SLAVLJA

SVEČANI DOČEK U ZAGREBU

Bilo je uoči petoga lipnja ljeta Gospodnjega 1848. Dan je to pred ustoličenjem hrvatskoga bana Jelačića. Sa svih strana navrvjelo u Zagreb nebrojeno mnoštvo naroda. Na prostranome trgu zvanom »Harmica«[7] vrtjeli su na ražnju utovljena vola. Sutra, u proslavu ustoličenja, počašćen će biti, prema običaju starih nam vremena, narod pečenjem i vinom.

Poslije podne dana 4. lipnja talasalo se more cvijeća, svijeća i ćilima po prozorima zagrebačkih kuća, a zastave lepršale s krovova. Silan narod slegao se ulicama grada Zagreba sve tamo od Save, Savskom cestom, pa do banskih dvorova u gornjemu gradu. Upravo je na tornju stolne crkve na Kaptolu odbijalo pet sati, kadli nad Zagrebom zrakom zaparaju prvi topovski hici. To bijaše navještajni znak, da bana Jelačića svečano uvode u grad Zagreb.

Divan je bio pogled na sjajnu povorku, što je kretala sredinom ulice. Prvi su ponosni Zagorci, dični Krapinčani, domoroci Ljudevita Gaja. U plavetnome su odijelu izvezenom gajtanima, jaše na konjima, a prati ih njihova glazba, isto na konjima. Iza njih su ponositi slobodnjaci, sve sami seljaci plemenitaši u divnoj svojoj plemićkoj nošnji, opasani sabljama. Vodi ih njihov plemenitaški vojvoda Radičević. Dakako, tu je i njihova glazba. Čvrsto zauzdavaju svoje obijesne konje. Za njima je u kočiji časni starac duge sijede brade. To je patrijarha Rajačić u pratnji senjskoga biskupa Mirka Ožegovića. U drugoj kočiji, što iza ove slijedi, sjedi pakrački vladika Kragujević s naslovnim biskupom beogradskim i priorom vranskim Šrotom. Zatim oholo stupaju mrki serežani sa svojim dugobrkim harambašom.

[7] Danas je to »Jelačićev trg«.

Zaogrnuli su se u crvene ogrtače, a za pojas pozaticali — kao guje ljute — iscifrane kubure i handžare. Sinci su to kršne Like, tamo od Otočca; počasna je to garda u službi svijetloga bana Jelačića. Iza njih jašu plećati barjaktari Hrvatske i Slavonije te Vojvodine srpske.

Napokon eno bijelca-konja, dar Mahmud-bega Bašića iz Bišća. Divno konjče, arapske je pasmine. »Arapin« ga zovu. Alaj li je nasrpio vrat, a vitkim nogama gizdavo poigrava, kao da znade, da je onaj, koga nosi, novi hrvatski ban Josip Jelačić.

Da, krasna li lika, što na »Arapinu« jaši. Kao sivi soko ponosit je. To je ban Jelačić. Ružičasta boja izbila mu na okruglu licu, povrh koga ističe se vedro i visoko čelo. Dva mu crna oka ko dvije sjajne žeravice, a dva brka, ko dva vrana krila, pružila se ispod orlovska mu nosa. Crvenkapa ukrašena je srebrnom čelenkom, a na vrhu titra perjanica u tri boje. Kićena odora posebnoga je kroja. Na desno rame olako je prebačena crvenkabanica, ukrašena gajtanima; a da ne spuzne, kopčom je prikopčana od samoga srebra. Ispod nje se bjelasa surka, što pokriva ponosite grudi. I ona je prošarana gajtanima. Hlače modre boje, prilegle su uz noge; rekao bi, salite su uza njih. A niz bok se s lijeve strane spustila dimiškinja, sablja ljuta; po turski visi na poširokoj krasno izvezenoj vrpci, prekoramici. Mamuzama katkada podbockuje razigrana hata. Svojom krasotom upravo je Jelačić zadivio svoj puk, koji ga oduševljeno pozdravlja.

A iza bana su se isprsili gordi junaci, visoki ko gora, čvrsti kao grom. Na počast drže ispred sebe duge svoje puške. Milota ih je pogledati. Ponosni su. Kako i ne bi. Jelačić je bio njihov, graničarski, pukovnik.

Iza njih u beskrajnome nizu produžili seljaci u živopisnom narodnom odijelu, časnici i gospoda staroga i slavnog imena i ugleda; pa ostali narod...

Top za topom s brežuljka grmi... s tornjeva zvona zvone... Nepregledno mnoštvo, što na ulici stoji, oduševljeno kliče: Živio ban! Živio Jelačić! A kome da srce jače ne zakuca s toga pogleda, s velika događaja!

Sretan osmijeh zrcali se na banovu licu i odzdravlja prijazno, lijepo. Tako sve do Markova trga, do banskih dvora.

Pa još i onda, kada se večernje nebo osulo milijunima zvijezda, plivao je Zagreb u moru svijetla, radosti i sreće.

A kada je u duboku noć utihnuo i posljednji pjev[8] pjesme, što ju je spjevao Dragutin Rakovac:

»Ne dajmo se, ne bojmo se,
Dok nas svete još uznose riječi:
Jezik, dom i rod.
S trojstvom ovim na sve vrage!
Tu je korijen naše snage,
Veličine preporod.«

Utihnula je pjesma samo zato, da sutradan pojačanom snagom izbije zanos iz razdraganih grudi...

DAN USTOLIČENJA

Napokon je osvanuo dan 5. lipnja.

Premalen bijaše trg sv. Katarine, premalen bijaše i trg sv. Marka sa svim pokrajnim ulicama gornjega grada, da primi sav onaj narod, koji se tamo zgrnuo. Malo bijaše sretnika, koji su se postavili u prve redove od banskih dvorova do trga sv. Katarine, kuda će tamo proći ban. Još manje ih je bilo sretnika, koji su uhvatili mjesto na samom trgu tih do povišenoga mjesta, gdje će se obaviti svečani čin.

Na izlazu iz banskih dvora pojavio se Jelačić. Sjajan i ponosan išao je između redova naroda, koji je klicao. A kada se uspeo na povišeno mjesto na trgu sv. Katarine, neopisivo oduševljenje razlilo se po cijelome mnoštvu, da se jedva jedvice stišalo. Stajao je ban kao kip od mramora.

---

[8] Sve, ova i daljne ovdje pjesme izvađene su iz krasne Deželićeve »Hrvatske pjesmarice«, V. izdanje.

Nadošao je čas, da riječ progovori. Licem mu sine neobični žar, srce jače zadrhće, kada poče jakim, slatkim glasom:

»Mili moj narode!

Uvijek sam se ponosio i radovao, što me je rodila hrvatska majka u domovini Hrvatskoj.

Ali zora slasti moga života tek mi onda svanu, kada me je mili glas naroda pozvao kao bana u sredinu svoju... Nije me usrećilo odlikovanje, što mi je u dio pala tako sjajna čast, mene je više usrećilo povjerenje naroda, mene je više usrećila čast, da je narodu podijeljen — narodni ban.

Moj narode! Evo sam dušom i tijelom tvoj ban. Primi me u bratinski naručaj svoj, te budi uvjeren, da ću: jedino za domovinu i kralja živjeti i umrijeti..!«

A onda milinom svoje plamene želje doda:

»Jedva čekam čas, da položim prisegu.«

Odmah se podiže časni starina patrijarha Rajačić, koji je ustoličio bana, jer biskupa Haulika ne bijaše u Zagrebu. Nastala je svečana tišina, kao da je i ono mnoštvo naroda suspregnulo dah, samo da ne pomuti ovaj ozbiljni trenutak. Na stolu pred Raspelom gorjele su dvije svijeće. Jelačić, pun muževne ozbiljnosti, stupi bliže, podiže u vis tri prsta desne ruke i poče zakletvu jasnim glasom:

»Ja, Josip, Jelačić,

ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije

prisižem

živome Bogu, blaženoj Djevici Bogorodici Mariji te svima svetima i odabranicima Božjima... Prisižem, da ću po svetoj dužnosti svojoj, kao iskreni sin ove domovine i kao ban, u svakoj prilici i bez ikakva obzira proti svakome neprijatelju krepko, kao što moram, štititi i čuvati ove kraljevine s ustavom njihovim, kao što i cijeli narod, koji u njima prebiva, u njegovoj slobodi i pravicama njegovim...

Tako mi pomogao Bog, blažena Djevica Marija i svi sveci i odabranici Božji!«

Istom što doreče, kadno li tresnuše topovski gromovi, zazvoniše zvona, a iz tisuće grla začulo se radosno klicanje: Živio naš ban Jelačić! A divna pjesma: Lijepa naša domovino... orila se gornjim gradom. Pjevao je ponosno sav sakupljeni narod.

Kada se stišao i taj pozdrav, stajao je ban Jelačić sjajno razvedrena lica i čekao čas, da ovdje, pod veličanstvenim svodom nebeskim, po onome starodavnom običaju, otvori narodnu skupštinu, hrvatski sabor, u koji su po prvi put birani i seljaci kao zastupnici.

Ustoljčenje bana Jelačića u Zagrebu.

Snažno i odvažno iznio je svoje misli u nastupnome govoru:

»Vrijedni zastupnici dičnoga naroda!

Slobode glas sakupio nas ovdje.

Čime da vam javim veselje, radost srca moga, što je baš meni u dio pala ta čast da vama, kao zastupnicima naroda, prvi mogu navijestiti riječ — sloboda. Domovina naša imala je junačkih i slavnih banova. Ali neznam, da li je ikoji ban bio sretniji od mene.

Braćo! Sloboda je eto postala istinom. Ta vi ste živi dokaz i čvrsti znak ovoga božanskog blaga. Slobode glas sakupio je ovdje zastupnike naroda, kako možda nikada nisu bili sakupljeni pradjedovi vaši. Vi ste slobodni muževi, slobodni zastupnici, slobodnoga i dičnog naroda. Zdravi bili u kolu vjerne braće svoje i vi, zastupnici junačke Krajine naše... Nestade onih vremena, kada ste nas branili junačkom desnicom svojom.

Neka dođe pogibao, sav će narod biti jedna ruka, jedno srce i jedan golemi, nepobjedljivi junak. U vrijeme pak blagoga mira mi ćemo se naslađivati uživanjem jednakih državljanskih prava.«

Zastade na čas, kao da želi smiriti prejaki kucaj srca u uzbibanim grudima, a onda će sve jačim i odlučnijim glasom:

»Braćo! Na temelju slobode, jednakosti i bratstva osnivaju se i moraju se osnivati svi odnošaji između vlade i naroda, između države i države, između naroda i naroda. Na temelj taj i mi ćemo staviti odnošaje naše prema Madžarima. U nesretnome ipak slučaju onome, ako bi se oni proti nama i proti našim suplemenicima u Ugarskoj i nadalje ponašali ne kao braća, nego kao tlačitelji, tada neka znaju, da smo mi pripravni makar mačem u ruci dokazati, kako je isteklo vrijeme, da jedan narod gospoduje nad drugim.

Kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone!«

Kao da je zagrmjelo, povlađivao je narod, prekinuvši govor junačkoga svog bana, koji potom nastavi naglašujući svaku riječ:

»Na stranu dakle sa samosiljem Madžara! Zato niti smo se htjeli, niti smo se mogli podložiti sadašnjoj vladi madžarskoj, koja je već i kralja upravo sasvim učinila svojevoljno ovisnim od sebe.

Ne hajem ja za ona sumnjičenja... kao da namjeravam izdati vas i kralja svoga. To su stare pjesme, što ja kao gole i svijetu poznate laži od nas — odbijam. Naši će čini govoriti za nas!

U sveopćoj i uzajamnoj ljubavi sa slavjanskim suplemenicima nalazimo najjače jamstvo narodnoga života našega..!«

U umiljatoj srdačnosti završio je riječi.

Kada se smirio urnebesni pljesak i odobravanje, ustane patrijarha Rajačić. Ali od prevelika ganuća izrekao je samo ove srdačne riječi:

»Preuzvišeni gospodine bane! Mila diko i nadeždo naša!

Od davnih vremena nijedan glas nije tako milo udario u srce našega naroda kao onaj glas, da te je cvijet naroda našega označio za bana svoga, za vođu svoga, u burnome vremenu sadašnjem, a premilostivi naš vladar da te je odabrao, imenovao i potvrdio. Od sinjega mora do Karpatskih gora, i dalje, po svemu Slavenstvu, zaorio je jedan glas, jedan klik:

Da živi naš ban Jelačić!«

U ovome trenutku preslabe su bile grudi, da izdrže sva čuvstva, koja su u duši navirala. Popustile su i sile javnoga reda, ne mogavši da zadrže bujicu narodnoga oduševljenja, što je provalilo punom snagom. Narod je sunuo naprijed. Prve redove potiskaše oni odzada. A oni, koji bijahu u banovoj blizini, digoše ga na svoja ramena, drugi podigoše i starinu Rajačića, i neopisivo svi veseli, ponesoše ih kroz bučnu vrevu u crkvu sv. Marka. Ovdje, u svetom hramu, zazvao je senjski biskup Mirko Ožegović, uz sjajnu pratnju odličnih svećenika, Božji blagoslov nad netom izvršenim veličajnim činom ustoličenja bana Jelačića. A divna pjesma zahvalnica »Tebe Boga hvalimo« uzdizala se do prijestolja Boga.

SABOR UKIDA KMETSTVO

Dana 6. lipnja otvorila su se vrata saborske dvorane, da prime: 77 biranih zastupnika varoši i varošica, 102 birana zastupnika sela, to jest 58 birali su slobodni kotari provincijala, a 44 birale su graničarske regimente. U saboru su i crkveni dostojanstvenici obiju vjera, tu su i velikaši te župani kao virilisti, koji su članovi sabora, a da nisu birani.

Još se uzbuđenje od slatkih uspomena jučerašnjega dana nije pravo ni stišalo, kad ustade Ivan Kukuljević. Vatrom ponosnoga dostojanstva progovori onako žarko, kako to može samo iskrena i čestita duša jednoga domoljuba:

»S ove skupštine, kakve jošte nikada nije vidio naš narod, iznesimo Njegovome Veličanstvu kralju našu najdublju zahvalnost, što nam je za bana potvrdio onoga, koga je izabrala narodna volja.

Ali tom zgodom izrazimo i dvije naše molbe:

1. Neka kralj podijeli banu vlast nad vojskom u Dalmaciji i Slavoniji, kako su i nekadašnji naši banovi bili vojvode cjelokupne vojničke sile u Trojednoj kraljevini.

2. Neka kralj ne dopusti vođama madžarskoga naroda da se miješaju u naše poslove.

Ako to ne može učiniti, onda ćemo se mi ma i britkom sabljom i junačkom desnicom osloboditi od tuđega jarma. Otkako postoje ove kraljevine, nitko nije amo preko Drave zapovijedao osim samoga kralja i bana!«

»Tako će i odsada biti. To je želja naroda, dakle i moja!« usklikne ban Jelačić, a pljesak i cvijeće, što je padalo na bana, posvjedočavalo je, da je i skupština prihvatila ovaj prijedlog.

Tada ustade ban. Obrazi mu se zarumenješe vatrom očita zadovoljstva i blagosti. Nasta tišina. A on, koristeći se tim svečanim časom, reče:

»P r v a m o j a r i j e č, mili izabranici, ovdje je: J a s a m s v a k o j o p ć i n i p o s l a o p o j e d n u d i p l o m u, s v j e d o č a n s t v o, p o k o j o j r j e š a v a m s v a k o g a s e l j a k a o d t l a k e (r a b o t e), d e s e t i n e (b i r a) i d o s a d a n j e g a o d n o s a p r e m a g o s p o š t i j i. A k o j e n a r o d o d o b r i o s v e, š t o s a m u č i n i o, v a l j d a ć e i o v o!«

»J e s m o, j e s m o!« povikaše svi i zapljeskaše. A svijetla radost i razdraganost ispunjavala ih je, što su evo baš iz usta samoga bana čuli ove, za narod tako važne riječi.

I sada je nastupio čas, da se razmotre svi narodni prijedlozi, želje i tegobe, da se pretrese U r b a r s k i z a k o n, zakon prava i vlasništva, te da se tako uredi i odnošaj prema vlasteli (gospoštiji).

»Molim vas, gospodo,« reče ban, »da hladnokrvno predmet ovaj pretresete, što vam ga iznosi »Odbor za regulisanje urbarskog pitanja, ukinutih daća i ostalih s ovim predmetom skopčanih pitanja, kao i o predmetu poljodjelstva«, da ni u slobodu podanika ne dirate, ni u prava vlasnika i gospode, već da svakome svoje garantirate.«

*

Poslije proglasa banove diplome od 24. travnja obratile su se mnoge općine pismenim molbama na bana, iznoseći svoje želje i prijedloge, kako da se uredi odnos seljaka prema vlastelinu. Jedni mole, »da prestane gospoština s izarediranjem (iznajmljivanjem) vinotočja, vode, ribarenja, lova, pretprege (foršpana)...« Drugi mole, da im se pašnjaci, gmajne, u ravnici, a ne u ritovima (močvarno tlo) ili u planinama, dadu... Prava od bircauza (gostionica), mesnice, vašara — što su do tada samo spahiluci imali — da se povrate općini. Žirovnica da se općini preda. Sudovi spahinski neka se navijeke ukinu. Porcia (porez) neka se olakša. Da ne prave badava carske drumove, badava kamen voze. Mole: uživanje šume za građu i ogrev...

Tu je, na primjer, molba iz kotara našičkog. Jelačiću je stigla i molba pet općina iz Srijema: Čakovačke, Beračke, Tompojevačke, Negoslavačke i Mikluševačke. Tu je molba i općine Sotinske, općine Kameral Moravica u Gorskom Kotaru, županije Zagrebačke, pa molba »Lokvarskog puka«, molba općine Sungerske, molba općine grada Samobora.

Raspravljanje je potrajalo više dana. Prvi je govorio križavečki zastupnik Zdenčaj. Zastupnik sisačkoga kotara Slavoljub Vrbančić bio je vrlo oštar u svom govoru. Među ostalim on reče: »Svaki neka bude gospodar nad svojom zemljom, zato neka se potpuna sloboda seljaku dade glede točenja, pečenja rakije, ribarije, lova, ptičarije, pijavica, drvarije, šumarije i paše, zatim mesarije i pijacovine. Jer ako gospodin ima pravo zeca na svojem zemljištu ustrijeliti, to isto pravo ima i seljak.«

Zastupnik kotara Moslavačkoga Ljudevit Vukotinović reče: »Plemstvo je prestalo da bude jedini stup domovine, otkad se mač stavio u oružanje... Ono će naskoro i propasti!« Zagovara, da se puku dade pravo krčmarenja, ali tako, da to pravo nema pojedinac, nego cijela općina, koja će onda dati u arendu (zakup).

Govorio je i Metel Ožegović, te mnogo drugih. Dakako da su neki, oni s vlasteoske strane, nastojali poduprijeti plemstvo govoreći: »Naše je plemstvo već mnogo izgubilo, a prosti je puk sve, i ono, o čemu sanjati nije mogao, dobio.« Traže, da se plemstvu naknadi šteta.

Mojses Georgijević, advokat iz Osijeka, donjeg varoša govorio je: »U Francuskoj su se plemići odrekli svega i pokazali, da je bolje svojevoljno dati, nego da se na silu otme.«

Kako su se govornici i jedni i drugi, to jest i sa strane seljaštva i sa strane plemstva, oštro i žučno upustili u raspravljanje i pogađanje, morao je i ban Jelačić odlučno posredovati, rekavši:

»Gospodo! Nismo došli ovamo trgovati.«

Govorio je Antun Nijemčić, novomarovski zastupnik, Josip Bunjik, podrijetlom plemić, ali kao pravi zastupnik

slavonskih seljaka. On reče: »U Hrvatskoj ima seljak svoj kolosjek, urbarske šume, ali svega toga u Slavoniji nema«. Traži drvarinu, ali ne navrh gore, nego u blizini sela; traži žirovinu; »mlinarsko pravo« neka nema samo vlastelin. »Sve treba urediti na pravedan način, inače jesenas će biti bune«.

Ivan Kukuljević, zastupnik Belečkog kotara (varaždinska županija), ne zastupa samo seljaka, no i »slavjanskoga« plemića. »I ja sam plemić i ponosim se, što jesam, jer je plemstvo hrvatsko vavijek domovinu branilo i vodilo puk k slobodi, jednakosti i bratstvu...«

Žuvić Josip, zastupnik kotara Begteža (požeške županije), govorio je vatreno: »Znamo mi, otkada tlaka opstoji, znamo mi, da je uvedena pod Vladislavom (1492. godine) i trajala do Marije Terezije, onda se Urbar uveo. Toga radi neka mlinarija, ptičarija i ribarija svima prosta bude, jer narav nije ribe i ptice samo kao posebne povlastice stvorila. Krčmarina neka bude tako prosta, da svaka općina jednu krčmu kroz cijelu godinu imade; drvarine i paše za svaku potrebu neka budu proste. Napokon prelazim na prijedlog glede Slavonije: najglavnije, a to je žirovina ili kako Slavonci, koje ja zastupam, kažu »Život«.

Gospodo! U ime 60.000 Slavonaca požeške županije molim vas, da prijedlog taj u domoljubno razmatranje i pozornost primite. Žirovina u toj zemlji jest različita od Hrvatske; ondje bo su šume na hiljade i hiljade jutara, bez da u njima seljak jednog hrasta ima. Gospodo! Srijemska županija gotovo od cjelokupnosti naših kraljevina k Vojvodini se približava; događaji virovitičke županije vama su dobro poznati. Ako se još Požeška varmeđija ogorči, onda vam jamčim, da ste Slavoniju izgubili, a samo dijeljenjem žirovine možete očekivati srca njihova utažiti. Zato želim, da se polovica sviju šuma glede porabe žirovine puku pusti; to po duševnoj dužnosti zahtijevam, to po unutrašnjem uvjerenju kažem, i koji drugačije misli, taj načela jednakosti, slobode i bratinstva ne gaji u srcu, onome je to načelo pusta fabula (bajka).«

Posljednji govornik Petar Matić, zastupnik ogulinske regimente, reče: »Naši stari kraljevi dijelili su sve svojim ljubimcima, pa i ljude, a ovi su ih prodavali... Ovaj sabor je prvi put svoju glavu digao, pa pita: što je bilo s nama za 600 godina? Mi mu velimo: Nepravda!... Nadalje prvi put u mom životu čujem, »da se ne smije ptica u zraku ubiti, ni zec, kad mu zelje jede.« (U saboru nastao smijeh.)

»Zaključak, zaključak!« vikalo se u saboru.

Konačno nakon dogovaranja, koje je trajalo više dana, sporazumio se sabor, te je ban Jelačić, kao predsjednik, proglasio zakonske odluke saborske: Urbarski zakon.

Urbarski zakon imao je ove glavne ustanove: Svaki je kmet neograničeni vlasnik svoje urbarske zemlje. On je može u cijelom ili po komade zamijeniti, založiti ili prodati.

Odsada ne će samo vlastela (zemaljska gospoda i gospoštije) uživati pravo krčmarenja, lova, ribarije i mesarije. Krčmarenje, to jest pravo točenja vina i rakije pripada općini, a ona će ga dati u najam (arendu). Lovina, ribarenje i mesarenje dozvoljeno je svakome na svojemu zemljištu (gruntu).

Svaki ima pravo da sa svoga i na svome zemljištu peče rakiju, pali ciglu i kreč (vapno), pa gradi mlinove (vodenice) i pilane.

Uređeno bijaše i pravo općinske ispaše, drvarenja i žirovine...

Bio je to urbarijalni zakon za tako zvani provincijal,[9] gdje su vlastela imala svoje velike posjede i neka posebna prava, a seljaci su bili kmetovi. Ovaj je zakon odmah proglasio sabor i bez odobrenja kraljeva, jer se predmnijevalo, da će ga kralj ionako potvrditi.[10]

---

[9] Pokrajina, unutrašnjost.

[10] Ovim zakonom zadržala su vlastela još neka svoja posebna prava i povlastice, ali i seljaci dobiše svoja. Bijaše to prvi korak konačnom uređenju agrarnog pitanja, koje je sada, u naše doba, kraju privedeno.

Ali i narod u bivšoj Krajini (granici) — graničari — gdje nije bilo vlastele, pa ni kmetova, ali koji se dosta dima nadimio, dosta svoje vruće krvce prolio u borbi s Osmanlijama, dobi isto tako neka posebna prava i povlastice, što ih dosada nije imao. O tome svjedoči i ovaj lijepi proglas, što su ga graničarski zastupnici upravili svome kraju:

»Narodu krajiškome lijepi ljubazni pozdrav!

U starinstvu domovine naše bijahu vremena, kada su stari banovi naši u sabore sazivali narod svoj te se kao oci s djecom svojom ljubazno dogovarali o sreći domovine. Odavno bijaše već nestalo tih ljepših i čestitih vremena. Nastadoše naime zla vremena, kada smo imali takve banove, koji bijahu nemilostivi tuđinci, a niti od našega roda i plemena, te koji nisu znali s nama ni govoriti u našemu jeziku.

Raduj se, mili narode naš, jer kada smo iza tolikih zala opet stekli jedno dobro naše, bana Jelačića, ogranulo je žarko sunce domovini našoj; vraća nam se sreća i razvija krila starodavna slava naša.

Kada je i k vama, dični Krajišnici, doletio veseli glas, da je carska milost svijetloga bana Jelačića podigla na visoko dostojanstvo, uzigrala su junačka srca vaša, jer je sirotna Krajina znala, da je i njoj opet ogranulo sunce, da je i ona dobila oca, koji će se brinuti za nju.

I zaista se ti, viteški narode krajiški, nisi prevario u toj nadi, jer prva je briga našega bana bila, da izliječi grdne rane tvoje. Sazvao je naime — kako sa svih strana domovine naše, tako i iz Krajine — zastupnike i drugu uglednu gospodu. Pretresavši molbe tvoje, učinio je u propisima vašima takve promjene, da će s junačkih ramena pasti sve teškoće vaše, te ćete i vi moći napredovati u svakoj struci blagostanja.

Evo čujte samo:

I Krajina će imati u hrvatskome saboru svoje zastupnike. Ne će vam dakle moći svatko, kome na um pane, bez vašega znanja krojiti propise, da pod njima stenjete vi i potomstvo vaše.

Narodni jezik naš uvodi se u sve poslove službene. Djeca vaša u školama će učiti na svome jeziku.

Zemljište vaše vlastnost je vaša, a pašnjaci vlasnost općine.

Iz državnih šuma vi ćete dobivati drvo, a bukovinu i ljeti sjeći.

Branjevine će odrediti općina.

Besplatna će biti žirovina i paša po šumama.

Vinograde smije svatko zasađivati, kako kome drago.

Dioba će se dopuštati i na tri rali.

Carska rabota i općinska se ukida.

Uređena je vojna dužnost te će svaki vojnik dobivati mondur i plaću...

Bog živi svijetloga bana našega, jedinu moćnu zaštitu našu, diku i oca domovine naše — bana Jelačića!«

*

Ali ovaj sabor htjede raščistiti i svoje račune s Madžarskom. Za riječ se javi narodni zastupnik i književnik Antun Nijemčić. On reče: »Doznao sam, da je opet na granicu poslao neprijatelj 800 konjanika. Ne mislim ja, da je cijeli madžarski narod pobjesnio tako kao njegovo ministarstvo. Složimo se s Madžarima samo tako, da svi narodi pod krunom ugarskom budu jednaki.«

Ustade Dimitrije Lončarević, pravoslavni arhimandrit iz Pakraca, i izjavi:

»Pokušajmo još jedamput, je li među nama moguće pomirenje na temelju poznate rečenice: sloboda, bratstvo i jednakost. Ako uzvidimo, da je nemoguće, onda mi svi skupa recimo:

U ime Boga, samo nek je sloga,
I prije neg' nas zakla, šaljimo ga na dno pakla!«

Bila je to čisto narodna riječ, prema onoj: na ljutu ranu i ljutu travu.

Napokon skupština zaključi, da se pođe do carskoga prijestolja i tamo zamoli zaštita protiv uporne nasrtljivosti susjeda sa sjevera te da se Vojvodina i slovenske

zemlje pridruže u užoj vezi s Hrvatskom. Jelačić, kao hrvatski ban, imao je predvesti pred cara ovo izaslanstvo.

Tim zaključkom bio je i ban zadovoljan. On će tamo, kao prvak odaslanstva, moći kralju objasniti, zašto se nije odazvao carskome pozivu te obustavio saziv sabora i za 24 sata, po primitku carskoga pisma, došao u Insbruk.

Najzad, na svršetku saborovanja, što bijaše tako uspješno, nije mogao ni Metel Ožegović, a da u ime svih ne zaželi banu, neka sretno u Beču s odaslanstvom privede kraju dužnost, štono mu bi po saboru određena. Metel poprati odlazak banov ovom popratnicom:

»Ti, o bane, jesi jedina nada naša! Ti si onaj, koga s udivljenjem gleda cijela Evropa. Ti si jakost naša!

Gledaj, bane, da se izbavimo. Neka te Višnji Bog čuva i blagoslovi. On vidi žrtve tvoje za čast domovine. A On, koji ljubi pravdu, On će dati da nadvlada pravda i krepost.

Stvar naša — tako mi Boga! — jest pravedna, jest sveta!«

Da je tko mogao zaviriti u taj tren u dušu bana Jelačića, vidio bi, kako su ga ove dirljive i srdačne riječi Ožegovićeve uzburkale. Ali ban svlada nemir duše i odgovori ganutljivo, smireno:

»Hvala vam, zastupnici naroda, na tolikoj ljubavi, što ste je tijekom saborovanja meni iskazali. Da, ja sâm jesam slab. Ali ako meni pomognete vi svi kao jedan, ako u vas bude jedan duh, jedna duša i krepka volja, onda tu nema pogibije!«

Oprostiše se. Jedni odoše na dalek put, a drugi svojim kućama.

SVE SE VIŠE ZAPLEĆE...

Prilike u Hrvatskoj uznemire Madžare. Uzeše zub na Jelačića još jače. Maknuti ga s položaja bijaše im sada jedina briga, glavni cilj. Zato su caru Ferdinandu neprestance punili uši:

»Hrvatski ban Jelačić nevjeran je Vašemu Veličanstvu, nije se odazvao pozivu.

Protiv izričite carske zabrane sazvao je hrvatski sabor, dao se na onako svečani način ustoličiti.«

A caru Ferdinandu V. i nije mnogo trebalo. Podmetnuli mu lako na potpis spis, kojim se »n e v j e r n i i n e p o s l u š n i« b a n J e l a č i ć s v r g a v a s b a n s k e č a s t i i o d u z i m l j u m u s e s v e g r a đ a n s k e č a s t i i d o s t o j a n s t v a. Ferdinand je potpisao i ne znajući, što potpisuje.

Ipak odluku carevu nisu se usudili odmah i oglasiti. Pročulo se naime, da redovite graničarske čete, — koje su se baš u to vrijeme borile u gornjoj Italiji, a pod austrijskim generalom Radeckim protiv Pijemonta i Mletaka, — namjeravaju napustiti bojište i vratiti se u domovinu. Učinile bi to, da priteknu u pomoć banu Jelačiću protiv nasilja i samovolje madžarskih državnika.

No Jelačić, doznavši za tu nakanu vjernih svojih graničara — a ne znajući još za grdnu poparu, što su mu je skuhali zlonamjerni Madžari kod carskoga dvora u Beču — otporuči graničarima, kako mu je mila njihova vjernost i odanost, ali neka oni samo i nadalje izvršuju tamo na bojištu svoju dužnost. On, ban Jelačić, moći će obuzdati nezasitnost »braće«, ako to ustreba, jer ima ovdje još dosta snage, dovoljno vojske.

Pa i onda, kada Jelačić stiže s izaslanstvom u Insbruk, još ni onda nije se ništa znalo za carsko rješenje i banovo svrgnuće. Tajili su to dvorski krugovi.

A građanstvo grada Insbruka, čim je saznalo za dolazak Jelačića, priredilo mu je sjajnu bakljadu. Učinilo

je to iz velika poštovanja prema hrvatskome banu, jer je i samo cijenilo prava i slobodu svoga naroda.

No zato madžarskome ministru grofu Batthyany-u[11] utrnuše zubi. Došao je u Insbruk, ne bi li spriječio, da Jelačić bude primljen od Ferdinanda, a kad tamo, morade da doživi i vidi taj sjajni doček. Nadao se, da će bar moći spriječiti, da car ne primi odaslanstvo hrvatskog sabora, koje je predvodio ban Jelačić. Ni u tome nije uspio. Zato htjede da bar neopazice sluša, što će Jelačić govoriti pred carem. Da to uzmogne, sakrio se iza zastora, što bijaše razapet kao ukras iza carskoga prijestolja. No i tu je loše odigrao ulogu prislušnika. Kako bješe zlo raspoložen, nije ni opazio da potresa zastor, iza kojega je stajao.

Ali oku oštra posmatrača, kao što bijaše ban, nije to izmaknulo, i on odmah bi na čistu, tko se iza zastora sakriva. Međutim nije ga smetalo, da dostojno i poznatom svojom rječitosti iznese zahvalu, molbe i želje svoga naroda onako, kako je sabor zaključio.

Ferdinand je mirno saslušao banovo razlaganje, ali se pri svemu tome vidjelo, da mu sve to ne zadaje bogzna kakve brige i teškoće. Na banov govor i on je po prirođenome svom nehaju za sve te vladarske dužnosti mirno odgovorio unaprijed već naučene riječi:

»Znam i žalim nesklad s Ugarskom, s kojom je Hrvatska već sedam stotina godina u zajednici. Ja hoću uščuvati tu vezu i želim, da bi se sporazumjeli. Nadvojvoda će vas Ivan izmiriti.«

Napokon i to je nešto značilo. Pa zato su i zadovoljno krenuli kući.

No kako li se razočaraše, kada na putu za Zagreb doznaše iz njemačkih novina za ono rješenje carevo o svrgnuću bana Jelačića. Ošinulo ih to kao grom iz vedra neba.

»Što ćemo sada, bane?« zatuži njegova pratnja.

»Izdržat ćemo na svome mjestu!«

I u Zagrebu se ubrzo saznalo za ovu novu drsku uvredu. Mučno bijaše slušati: Jelačić je svrgnut s ban-

[11] Baćani.

ske časti! Potresla je sve ta neočekivana vijest. Dakle tako? To je odgovor Beča! A zašto? Za čiju volju?

Grad Zagreb ne zašutje, narodni prvaci ne izgubiše glave. Prvi odgovor na ovo bezakonje bio je u sjednici gradskoga vijeća. Ono zaključi: da se za vječna vremena »Harmica« prozove »Jelačićev trg«.

A onda? Zar da se zaklope oči i prikriva tuga? Ne, ne! To ne može biti!

Odnekuda jeknuli su skladni zvuci divne pjesme, što ju je spjevao Ivan Trnski, bivši drug Jelačićev u graničarskoj pukovniji u Glini, a uglazbio ju je tadašnji glazbenik vojničke glazbe Josip Runjanin.

Zapjevali su milozvučno i junački:

»Hrvati svome banu:

Ljubimo te, naša diko,	Zato na tvoj mili glas
Jer si glavar srcem blag;	Eto svuda, eto nas:
Jer si s našeg roda niko,	Il' u vatru il' u boj,
Svima mio, svima drag;	Dušom, tijelom svak je tvoj!«

U žilama je uzavrela krv. Ubrzo se raspjevao sav Zagreb — pjevajući po prvi put ovaj slavospjev u počast svome ljubimcu banu Jelačiću.

U takvome raspoloženju našao je Jelačić grad Zagreb, kada se u nj povratio.

Ali sasma naravno, i hrvatski je sabor imao da kaže svoju riječ. I on ju je odvažno i rekao.

Bilo je to na dan 29. lipnja.

Kada je u saboru izvijestio ban o uspjehu odaslanstva kod kralja Ferdinanda, ustade Ivan Kukuljević i u pravednome gnjevu uzvikne:

»Zaista, nema nijednoga poštenog Slavjana, koji se ne bi ćutio uvrijeđen u dnu srca svoga, kada vidi, kakva nam se nagrada daje za vjernost našu. Kad sada vi, svijetli bane, po povratku svome kažete, da od one vlade, kojoj smo do smrti bili vjerni, nismo dobili ništa drugo nego jednu osobu ili posrednika, i to nadvojvodu Ivana, e dobro, dakle mi ćemo priznati toga posrednika; no ne prije nego li se uništi i popravi uvreda, što je

nanesena vama i cijelome narodu, i to tako, kao što iziskuje slava naroda i čast dostojanstva vašega.

Prije dakle nego li se upustimo u ikakve pogodbe, izjavimo, neka se prije opere ova ljaga. Ako se to ne bi učinilo, onda izjavimo, da ćemo mi, kao junački narod, znati mačem u ruci osvetiti tu uvredu i slavu svoju.«

Muževnu riječ rekoše i drugi, kao na primjer Ožegović i Georgijević...

»Naša braća ginu u Srijemu i Banatu!« gromovitim glasom će Petar Tomić. »Ne gubimo časa, nego treba braći pomoći. Kad opaze našu vojsku na granici, onda će i posredovanje bolje ispasti...«

»Ja se uzdam«, nastavio je Tomić, »u krepku desnicu, u iskustvo i u žarko rodoljublje svijetloga bana našeg. Bog vidi pravedne želje naše, Bog će ih blagosloviti. A gdje s nama bude ban, tu ne ima za nas pogibli, pa da dođe i sva vojska madžarska, mi se ništa ne bojimo, jer će s nama biti sreća i slava naša... Kada s nama bude ban, onda će biti s nama i Bog, te ćemo moći reći: Čujte narodi, s nama je Bog, mi se ne bojimo nepravde vaše! Zato ja sudim, da je najbolje, ako svijetlome banu dadnemo — diktatorsku vlast.«[12]

A sabor? Razumio je narodne brige i teškoće, pa zato nastane burni pljesak i opće odobravanje potvrdilo je, da je u ruke bana Jelačića predana sva vlast i da njega Hrvati priznaju i nadalje za svoga vrhovnoga poglavara, bana.

A Madžari?

Oni udariše u još oštrije žice. Na sve načine nastojali su da zadaju banu udarac u Slavoniji. Tamo su rasturili glase:

»Ban Jelačić svrgnut je po carevoj odredbi s banske časti!«

Razglasili su to u tisuće letaka. Sve su se njihove novine zlurado uspisale. U Osijeku oglasili su to dapače i bubnjem.

---

[12] Neograničeno svu vlast u zemlji.

A kako to bijaše moguće učiniti po Slavoniji? Ta, tamo bijaše vrijedno i rodoljubno svećenstvo!

Istina. Ali tamo su se udomili i mnogi doseljenici, od kojih bijahu i većina vlastela. Uz pomoć tih tuđinaca pobrinuli su se Madžari, da zamute i protiv bana Jelačića, protiv zagrebačke gospode i protiv narodnoga svećenstva. Širili su kojekakve vijesti, samo da sataru narodnu svijest. A jadni je narod, zaokupljen dnevnim brigama i nevoljama, uznemiren svakojakim glasima, strahovao. A kako i ne bi, kada su im neprestano, poput zlogukih ptica punili uši, da im hrvatska gospoda hoće opet oduzeti istom stečena prava i sloboštine. Narod je imao prilike čuti, kako »madžaroni«, pa i mnogi javni činovnici, što ih ponamjestiše Madžari, psuju, ruže »bivšega bana Jelačića«. U takvom mutežu mnogi se neupućeni dao smutiti, te nije znao, koga da sluša, kome da vjeruje. Poput zaplašenih ribica lutali su, otuđivali se od rođene grude. Nad obzorjem narodnoga života u Slavoniji navlačili se tmurni oblaci prijeteći, da odnarode Slavonce.

U HRVATSKOME SABORU

N a d a n 4. s r p n j a 1848. sakupili su se u dvorani hrvatskoga sabora oko podugačka stola, zelenim suknom prekrivena, sve sami prvaci i narodni zastupnici, da se posavjetuju o prilikama u Slavoniji. Tu su velikaši u svečanim odorama, viši svećenici u svećeničkim haljinama, tu su mnogi u narodnim surkama, a svi su ozbiljna i zabrinuta lica. Na galeriji, trijemu, okupile su se mnoge odlične gospođe i rodoljubiva gospoda, koja su došla, da vide i slušaju one, u čijim je rukama sudbina domovine. Na najviđenijem mjestu, nad pročeljem stola, oko kojega su posjedali vrli otadžbenici, narodni izabranici, postavljena bi nebesnica (baldakin) od teške crvene kadife zlatom urešene. S obadvije se strane isticala po jedna narodna zastava protkana zlatnom krunom i grbom kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Dvoranom strujao je dah uzbuđenja i živahna razgovora. Najednom se rastvoriše vrata saborske dvorane. U dvoranu stupi ozbiljna lica glavar zemlje, ban Jelačić. Bijaše u svečanoj generalskoj uniformi, s mnogim odličjima na prsima. Srdačnim poklicima pozdravili su ga prisutni. A kada stupi na predsjedničko mjesto, u pročelje stola, nasta tišina. Započelo je saborovanje o prilikama u Slavoniji. Raspreo se živ dogovor.

»Ako ikome, a to Slavoncima treba spasitelja. Taj spasitelj ne može biti nitko drugi, nego svijetli ban. Neka se ban pokaže tamošnjem puku, makar samo na pol sata, i puk će spoznati, da su lažne sve one vijesti, što se šire o banu...« reče virovitički zastupnik Vjekoslav Lipovčić glasom, što je drhtao s navrelih osjećaja tuge.

»Svijetli bane! Cijela jedna županija (virovitička) i znameniti jedan grad (Osijek) u domovini našoj hoće da se iznevjeri Preuzvišenosti Vašoj..!« zajadikuje đakovački zastupnik Matija Vukmanić.

»Neka se tamo pošalje 10.000 vojske!« povikaše drugi.

A banu kao da se nešto teško svalilo na grudi i nešto silno i neodoljivo vuklo ga da govori. Ustade. Jarka rumen uzbuđenja podbila mu obraze. Sred najveće tišine drhtavim glasom progovori on s visine mjesta, gdje bijaše:

»Gospodo moja! Ja ću učiniti i to... Imam još 30 do 40.000 vojske. Dali ste mi punovlast... Ali mi dajte i sredstva, čim ću uzdržavati vojsku..!«

Zašutio je i sjeo, a uzbuđene mu grudi dizale su se i spuštale. Bilo mu je teško.

Svi se prisutni zgledaše. Smela ih je ova riječ banova. Na to nisu ni mislili. Ali to bijaše tek kratak čas. Podiže se vrli Herman Bužan. Njemu, potaknutu banovim govorom, sinula je sjajna misao. Svi su napeto očekivali, što će... A on? Priđe k stolu i pred bana položi 300 forinti. A zatim se žarom plemenita oduševljenja okrene svojim drugovima, narodnim zastupnicima te ih svesrdno pozva, neka bi oni slijedili njegov primjer. Zatalasalo se saborskom dvoranom. Sretna misao! Prava riječ u pravi čas! Razvedrilo se lice svih. Ne potraja dugo i rodoljubni poziv plemenitoga Bužana do neslućene visine uzdigao je duh svih prisutnih. Zastupnici oko stola, gospođe i gospoda s galerije, prilagali su, što je tko i koliko više mogao. Novac, zlato, srebro; dragocjeni uresi: prstenje, narukvice, naušnice i lančići, džepni satovi... stavljani su na stol pred bana. Da, svima je srce burnije udaralo u grudima; svi su bili spremni dati. I dali su prinos svoj, žrtvovali za dobro domovine.

A ban Jelačić? Stajao je ponosan, ganut; stajao i motrio toliku darežljivost svojih domorotkinja i domorodaca, a na vedrom mu licu izbi osobiti žar.

Kadno, eno, podiže se i arhimandrit Ilić. Ni on ne htjede zaostati. I on htjede prinesti svoj dar. Ali, u posljednji čas opazi, da uza se nema — novaca. Skine s vrata zlatni lanac s križem, što ga je nosio kao znak svoga crkvenog dostojanstva i položi ga na stol.

Taj veledušni čin dirnuo je bana. I on, ban, ispruži svoju ruku i progovori nada sve tronutim glasom:

»Zaista, ovaj prečasni gospodin pokazao je, da je vrijedan nositi ovaj sveti krst.

Primite ga, gospodine, iz mojih ruku natrag, a ja mjesto vas polažem pedeset dukata.«

S ovoga prizora svima se prisutnima orosiše oči, a sijedi arhimandrit drhtavim glasom zahvali:

»Dosada sam ovaj sveti križ nosio kao spomen svoje svete dužnosti i poticalo na svako dobro djelo. Ali odsada ću ga smatrati za najdragocjenije blago svoje, kao dar preuzvišenoga i ljubljenoga bana!«

Veličajni prizor hrvatskog rodoljublja u hrvatskom saboru dne 4. srpnja 1848.
Naslikao Weingärthner.

Odlični zagrebački biskup Juraj Haulik, po rođenju Slovak, ali dušom i tijelom odan svojoj braći, vjernim Hrvatima, poslao je 2000 forinti, obećavši i dalju svoju pripomoć.

Naslovni biskup Šrot priložio je 8000 forinti.

Svakolika ova veledušna darežljivost bila je jedna od najpotresnijih i najveličajnijih događaja hrvatskoga

sabora. Mnogi poustajaše, da klicajima i pokretima svojih ruku dadu vidna oduška oduševljenju i rodoljubnom žaru, što se u njima, vatrenijima, raspalio.

Dobrovoljni su prinosi stizavali još i slijedećih dana.

*

Međutim je u Madžarskoj zakuhalo.

»Domovina je u pogibiji od Ilira!« povikao je najugledniji prvak u madžarskome saboru, Lajoš Košut.

»Ništa nije koristilo, što je car i kralj Ferdinand oduzeo Josipu Jelačiću časti i dostojanstva svrgnuvši ga s banstva. Šta više, Hrvati ištu, da mi obustavimo spremanje rata. Ali ovaj smo zahtjev odrinuli od sebe s pravednim gnjevom. Neka pošalju svoje poslanike u ovaj narodni ugarski sabor, gdje će dobiti povlastice. Na rat se mi spremamo i spremat ćemo se, dok bude pogibli. Mi smo osigurali svoju granicu prema Hrvatskoj. Tamo već stoji naš junački Csani (Čani) s velikom vojskom, da suzbije buntovnike, ako požele madžarskoga kruha i vina.

A ni Srbi u Bačkoj i Banatu nisu imali ni najmanjega uzroka za tužbe. Ovi ljudi govore, da su »narod«, te su izabrali Rajačića za patrijarhu, a jednoga drugog »buntovnika« za vojvodu.

Prijeti nam dakle pogibao iz Hrvatske, iz srpske Vojvodine, pa iz Bosne. Zato, gospodo, dozvolite, da možemo sakupiti 200.000 vojnika, posuditi 42 milijuna forinti za ratne troškove...«

No kao da se malo predomislio odmah doda:

»Za sada će biti dovoljno samo 40.000 vojnika.«

Svojim vatrenim govorom raspalio je rječiti Košut svoje istomišljenike u madžarskome saboru, da su oni svi kao u jedan glas povikali:

»Dajemo, dajemo!«

Razdragani ministar financija, Lajoš Košut, nakloni se, a ponosni mu plamen zatitra u očima te slavodobitno reče:

»Klanjam se tolikoj veličini madžarskoga sabora! Ni paklena vrata ne će moći uzdrmati Madžarsku! Domovina je spašena!«

SLAVLJE PO SLAVONIJI

Trinaestoga srpnja krene ban Jelačić na kočiji u Slavoniju. Učinio je to po općoj želji hrvatskoga sabora, da se ma i na kratak čas pokaže tamošnjemu narodu. Srce i duša vukla ga je i samoga tamo.

I gle! Kudagod je prolazio, pucale su prangije (mužari), narod je svečano dočekao svoga bana Jelačića i svesrdno ga pozdravljao: »Živio ban! Živio Jelačić!«

U Požegi bi priređen sjajan doček. Sjaj gorućih smolenih bakalja[13] rasvjetljivao je dugu povorku građana, koji su kličući i pjevajući prolazili ispred stana Jelačića bana.

Sutradan u 10 sati na prostranome trgu održana bi velika narodna skupština. Ovamo je stigao i narod iz daruvarskoga i pakračkoga kraja. Na povišeno mjesto stupio je ban. Nastala je tišina. On počne:

»Mili moji Požežani, ljubezna jednokrvna braćo!

»Vruće sam poželio upoznati se sa svima žiteljima povjerenoga mi naroda. Znadem, koliko je iskreno domoljublje vaše, kolika postojanost vaša, kolika vjernost vaša prema banu vašem. Znadem, kolika ste vi dika Slavonije. Evo me među vama, u sredini prekrasne djedovine vaše, u naručju vjernosti i ljubavi vaše.

O, da znadete, kako mi je srce puno ushićenja, otkada sam stao na zemljište ove županije, gdje me od prvoga mojega koraka prati srdačna ljubav vaša te me obasipala nebrojenim znacima iskrenosti svoje. Čujte riječ onoga, koji je rod vašega roda, u kome je krv vaše krvi, u kome je želja vaših želja...«

I govorio je dalje, snažno, vatreno, protiv onih, koji hoće oskvrnuti pred svijetom slavu, ponos, pravo i slobodu njegova naroda svojom samovoljom, nepravednošću, nevjernošću i silom. Ističe junačka djela pradjedova krajišnika (graničara), koji su svojom krvlju, kao vjerni sinci, natopili zemlju svoju. Pa nastavi:

[13] Jake luči spletene od. u smolu nakvašene, pređe.

»Ja sam odlučio, da se ne nazivljem samo banom, nego i da budem ban, to jest, da prvi umrem, ako ustreba, na čelu slavnoga naroda mog, za kralja, za domovinu i za slobodu njezinu. Ako vam je dakle stalo do blagostanja domovine vaše, budite vi meni od pomoći. Kažite svijetu, da ste vrijedni sinovi onih otaca, koji su složnim duhom svojim i junačkim srcem toliko puta pobjedno odbili napast dušmanina.«

Preporuča im, da se savjetuju o potrebama i da bdiju nad svetinjom svoga naroda, da budu na oprezu. Pa završi:

»Čitao sam u Kutini na barjaku ove divne riječi, te ih zapisao u srce svoje: Ja za vas, vi za mene!«

Tom zgodom proglašen je narodu Urbarski zakon, što ga je usvojio hrvatski sabor u Zagrebu. A u sjednici gradskoga vijeća predložio je Miroslav Kraljević:

»Za sretna dočekanja dana ovih t. j. 15. srpnja t. g. gdi se ukazala sjajna zvizda Danica županiji ovoj t. j. Preuzvišeni, Premili g. Ban Josip Jelačić i gdi su pravice narodu poljodilskom najspasonosnije i najobilnije proglašene i obznanjene, Bogu Svemogućemu — od koga sva dobra proističu — zafali i u crkvi Tebe Boga falimo odpiva. I bi tako. U crkvu se išlo i milom Bogu, na ovakima darovima, kao što danom današnjim iskusi cio narod, u dubljini srca zahvaljivao i blagosivao i Njemu slava i dika u nebesi davala.«

Uz pratnju glazbe, zvonjavu zvona i tutanj pozdravnih topova, što su odjekivali s obližnjega brda Sokolovca, ispraćen bi Jelačić put mjesta Pleternice. A odavle do Broda svuda je narod klicao i upirao svoje oči u njega, svoga bana, kao dijete u sjajno sunce.

A u Brodu se slegla bliža i daljna okolica. Poput rijeke Save širio se talas narodnoga veselja. Nasred trga, prozvanog u počast bana »Jelačićev trg«, govorio je ban. Govorio je, kao da se hoće splinuti sa srcem i dušom mnoštva ove hrabre b r o d s k e graničarske regimente, koja zaseže od Kobaša i Oriovca, pa sve tamo do Babine Grede i Andrijevaca... A zvonke riječi Jelačićeve prelile su se u žile nepreglednoga mnoštva seljaka, građana,

gospođa i gospode. A onda, najednom, začuše se tihani, pa sve glasniji zvuci zvonkih graničarskih grla: Otpjevali baš od srca krasnu junačku pjesmu svoga zastupnika kanonika Mate Topalovića:

»Čvrsto stoji ko klisura,
Kad navali na nju bura,
Silni, hrabri Graničar![14]

Širokom cestom, sa strana, koje su ispružili visoki stasiti jablani, prolazio je ban Jelačić milovidno naničkanim selima, žitorodnim poljima ove — po naravi tako ravne i bogate — Slavonije. Prolazio je kraj zelenih pašnjaka, sjenovitih šuma, kao kroz kakav vilin stan, pun vesela i u bijelu narodnu nošnju obučena naroda, što se spustio s Dilj gore ili stigao iz Posavlja ravna, Svilaja, Gundinaca, Šamca i t. d., da dobrodošlicom pozdravi bana. Vrpolje... Vinkovci... Svuda narodni blagdan; svuda ono, slavonsko, veselje svijetle, razigrane duše.

»Živio naš ban Jelačić!« kliče i srijemska županija.

Petrovaradin, rodno mjesto Josipa Jelačića, bana hrvatskoga; diči se njime, dično ga pozdravlja.

U Iloku bi sazvana skupština za srijemsku županiju. Pod velebnim svodom nebeskim govorio je ban krasnim glasom, poletnim i ponosnim žarom, punim očinske ljubavi. Bratski raspoložen osvježio ih, olakšao im i srce i dušu vrlo otadžbeničkim govorom:

»Mili moj narode srijemski.

To je prviput, što tebe u tvojem krugu pozdravlja ban Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. To je od stoljeća prviput, što imadeš bana, kojega je mati od roda tvojega rodila, pod nebom tvojim; koji je sisao slavjansko mlijeko te je od djetinstva svoga, pa sve do sada plamtio ljubavlju za domovinu svoju; ko-

---

[14] Zadnje godine svoga župnikovanja bio je Mato Topalović u Gradištu kraj Županje. Među seljacima, graničarima, bio je vrlo omilio. Topalović im je za vjernost i odanost uzvratio ovom svojom najljepšom pjesmom, koju narod još i danas pjeva. »Zbor hrvatske seljačke omladine« u Gradištu nastoji da u znak zahvalnosti podigne na njegovom grobu i njemu dostojan spomenik.

jemu je tvoj jezik i njegov, kojega razumiješ ti i koji razumije tebe!

Došao sam, da vidim krasni i blagoslovljeni zavičaj tvoj; da pozdravim tebe, ženu i djecu tvoju..!«

Govorio je, da pozna junaštvo, poštenje i dobrotu njihovu, ali i nevolje i ugnjetavanja, što još većma ogorčava rane otadžbine, koje zadaje ruka tuđinca. Vrijeme je, da joj jedared donese lijeka. Došao je da se porazgovori o svemu, što je nužno i potrebno, jer su se u sadašnja burna vremena pojavile i neke izrodice.

»Za koji čas«, reče Jelačić, »ja ću se morati raštati s tobom, narode moj, jer me važni poslovi zovu kući. Ali ti zadajem vjeru, da ću ja, vjeran kralju i domovini, krepko ispunjavati dužnost svoju.

Neka samo bude sloga među nama, a red u vas, pa će onda s nama biti: B o g i s r e ć a j u n a č k a!«

Potresao se trg na brijegu crkve sv. Ivana Kapistrana od burna pozdrava, a jeka razdragana naroda daljila se niza vodu hladnoga Dunava i uz vinorodne izbočine Fruške gore. Zadrhtao je narod od slatkih riječi očinske brige i ljubavi, slušajući glas bana Jelačića. Raskrinkani su mutikaše i izrodi. Narodu je odlanulo, smekšalo se srce za potrebe svoje domovine. Hladnoću zamijenila je radost, vjernost i pouzdanje.

U takvom raspoloženju vratio se ban natrag. U Đakovu je bio 22. srpnja. Odsjeo je u biskupskom dvoru, gdje bijaše biskup Kuković. Ovdje bijaše na okupu otmjeno društvo svećenstva, ljubezno u držanju, ljubezno u govoru. Dakako, Đakovo se iskazalo. Iskazala se i Đakovština, okolišna sela, kada ih je Jelačić, onako iz Đakova, pohodio, da i u njihovu domu, na njihovu ognjištu pozdravi njih, narod svoj.

A onda eno ponosnih Našica, pa Voćina, pa Virovitice! Narodne snage se otimlju za njih. Ima tu tuđinaca. Pa gle, narod je spoznao bana Jelačića. Ne zna se gdje više, gdje bolje, gdje ljepše dočekuju, pozdravljaju. Ne! Ni virovitička se županija nije iznevjerila domu, ni rodu, ni banu svome Jelačiću.

Podravina... Bjelovar... Gdje ovakvi sretni časovi prolaze, od srca se pjeva: »Ljubimo te naša diko...!«

K O C K A J E P A L A

Međutim je i nadvojvoda Ivan uznastojao, ne bi li izravnao spor, što se već tako jako zaoštrio između Hrvata i Madžara. Učinio je to po prvašnjoj odredbi cara Ferdinanda, što je izrečena i pred izaslanstvom sabora, koje je predveo ban. Izmirenju se usprotiviše madžarski državnici. Evo što ih je tištilo, oni su govorili:

»Njegovo Veličanstvo lišilo je baruna Jelačića — kao čovjeka optuženoga zbog nevjerstva i neposluha — svih građanskih i vojničkih časti i dostojanstva. I ne tajimo, da smo se našli u čudu, kada Njegova Visost nadvojvoda Ivan još uvijek govori o banu Jelačiću kao o hrvatskome banu...

Budući da je, kako vidimo, planula buna u tamošnjim nama pridruženim zemljama; budući da domovini našoj prijeti navala od strane Hrvata; budući da se proti nama bune graničari, a iz Slavonije se na nas oružjem napalo pomažući Srbe u Vojvodini; budući da se Kordun ukida, radi čega osim bjesnila domaćega rata prijeti domovini našoj — dapače i cijeloj Evropi — također istočna osmanlijska kuga: odatle će Njegova carska i kraljevska Visost mudro razabrati, da ne možemo obustaviti oružanje domovine.«

A Hrvati?

Zar da priznaju, da su krivi, da su buntovnici, kada to nisu? Ili možda nemaju pravo na ovo sunce, da ih jednako grije, na svjetlost napretka, da im jednako svijetli, na jednakost i slobodu? Zar da priznaju nad sobom gospodstvo madžarsko, koje im uskraćuje pravo i nezavisnost? Ne, to oni ne će. Nisu bili i ne će biti — robovi.

No nadvojvoda Ivan pokuša još jednoć, ne bi li ipak izravnao i izmirio protivnike. On pozove u Beč bana Jelačića i madžarskoga ministra pretsjednika Batthyanya, prijatelja Košutova. Bijaše dan 25. srpnja.

Kada se saznalo u Beču, da dolazi Jelačić, koji je već prije bio poznat kao ugledna ličnost, bi mu od građana grada Beča priređen osobito sjajan doček. Slavenski đaci ispregnuli su konje ispred banove kočije te ga uz burno povlađivanje Bečlija odvezli sami s kolodvora do stana. Tu je već stražila počasna straža. A na večer svrstala se povorka od 40.000 građana i uz četiri glazbe, što su svirale same slavenske komade, prolazio je svijet dva sata ispred stana bana Jelačića kličući: »Živio ban! Živio die Kroaten! Živjeli Hrvati!«

Tom prigodom izreče banu Jelačiću bečki general Mataušek lijep pozdravni govor. Jelačić odgovori:

»Vi me pitate, dragi drugovi, hoće li se prepiranje između Madžara i naroda našega riješiti u miru i bez krvi? Bože daj, da bi tako bilo! Ali nažalost, teško će to biti. Neki naime ljudi, koji su se tamo u Ugarskoj dočepali vlasti i moći, bjesne tako, da za to bjesnilo ima lijeka samo evo ovdje (i lupi po svojoj sablji). Naš narod voli barjak istine. Pod tim barjakom mi ćemo naprijed, makar i do — propasti.. !«

Sutradan nađoše se licem u lice pred nadvojvodom Ivanom Jelačić i Batthyany (Baćani). Dotakoše se bolne rane. Ban Jelačić traži slobodu u slobodnoj državi. Ali tko da rashladi usijanu glavu madžarskoga ministra, kojemu bijaše prevelika ta tražbina. Nije mu ni tada na umu bilo, da izbriše neugodne dojmove i snizi svoje pretjerane zahtjeve. On traži cjelokupnost i jedinstvo zemalja »krune svetoga Stjepana«.

Napokon je i Jelačić bio na čistu, da se sav taj razdor ne može mirnim načinom izravnati radi uporne tvrdoglavosti susjeda, Madžara. Tada bez okolišanja i odlučno reče:

»Ja ostajem kod zahtjeva svoga naroda!«

»A vi ćete onda izazvati građanski rat,« odgovori ministar.

»Građanski bi rat bio najstrašnije zlo. Ali ako valja ugušiti pobunu, ja ga se ne bojim!« odvrati ban.

Na te riječi plane Madžar i ujedljivo dobaci:

»Vidjet ćemo se na Dravi.«

Graničarski barjaktar iz vremena bana Jelačića

»Ja ću vas još prije potražiti na — Dunavu!« mirno odvrati ban.

Nije se više što imalo da kaže, bilo je sve rečeno. Bez daljne riječi, bez stiska ruke raziđoše se. Nastao je nepremostivi jaz.

Kocka je pala!

*

Kada se Jelačić vratio u Zagreb, oglašen je u »Narodnim Novinama« ovaj poziv:

»Braćo domoroci!

Sveto je ime domovina. Ona je naša općenita mati. Ona je sveta zemlja, na kojoj su živjeli oci naši, na kojoj i za koju su oni prolijevali znoj i krv svoju te u kojoj nađoše i hladan grob.

Ona je kolijevka mladosti naše; ona je štap i potpora starosti naše; ona je najposlije mirno počivalište za umorne kosti naše. Ova naša domovina, ona ljubljena mati naša, ova sveta zemlja naša u velikoj je i strašnoj pogibli. S više strana kupe se oko nje čete oružanih neprijatelja. One mogu svaki čas u nju provaliti te mačem i ognjem opustošiti sve, što im dođe pod ruke — i ljude i marvu, i kuće i polja. Jakom rukom treba dočekati nezvana gosta.

Braćo domoroci! Kome je dakle domovina mila, kome je na srcu narodno poštenje, kome je stalo do sačuvanja imutka i vlastite sigurnosti, neka meće na oltar domovine veselo i radosno svoj dar! A genij (duh) slavjanskoga naroda našeg računat će po veličini darova naših također i rodoljublje vaše i vjerojatnost bliže budućnosti naše!«

Ovaj poziv naišao je i na lijep odziv.

Zaredaše sela. Ferdinandovačka općina i općina Sesvete u đurđevačkoj regimenti; Pitomača, Kozarevac, Kloštar i Đurđevac, pa križevačka regimenta i drugi obećaše na stotine, tisuće vagana (mjerova) žita. Sijena bi ponuđeno nebrojeno centi. I druga sela uz Dravu spremala su isto. Mnoga obećaše podvoz (»foršpan«). Stizali su i novčani prinosi, zlatni i srebrni, dukati i cekini, cvancige i taliri.

Na dan 13. kolovoza bi na Ciglani u Zagrebu[15] čitana pod vedrim nebom sv. misa za novake vojnike i održana zakletva narodne vojske. Ovoj misi prisustvovao je ban Jelačić i časnici te silan narod. Sveučilišna mladež vrstala se među prvima u kolo boraca za pravo i slobodu. Zagrebačke gospođe darovale su im novu bojnu zastavu.[16] Zastava je trobojna: crven, bijel i plavi. Po prvi put su tako združene ove tri boje u jedan znak narodni, u trobojnicu.[17] Bojne zastave pojedinih jedinica okićene su vrpcama s natpisom:

Za pravo naroda i domovinu!
Za slobodu Hrvatske!
Za Slavenstvo i našu braću!

Velik je to bio dan. Zavjet junaka za sreću i spas domovine, za sreću i spas naroda svoga! A sveučilišna mladež, četa mladih, snažnih i poletnih prsa, povela je pjesmu:

»Zastave se naše viju,
Hajde, hajde u boj taj,
Kako naše strijele biju
Neka znade isti zmaj!
Hajde. hajde na oružje,
Kom junačka krvca vri,
Za slobodu otadžbine
Slavski sine, padaj, mri!«

[15] Danas Klaićeva ulica.

[16] »Zastava je čudesno biće, koje hoće da naprijed vodi!« rekao je jedan umnik.

[17] Dotada je crven i bijeli bilo za Hrvatsku, a bijel i plavi za Slavoniju.

BAN NA KORDUNU I U LICI

Još isti dan krene ban Jelačić u prvu i drugu Bansku pukovniju. Žurilo mu se, a htjede da obiđe i taj kraj. U Petrinji su zvona zvonila, mužari pucali, glazba svirala. Druga banovačka pukovnija lijepo je dočekala svojega miljenika, bana svoga. U Gorama seljački narod srdačno ga je ispratio. Glina, mjesto slatkih uspomena na tamo proživjele dane, učinila je isto. Junačka njegova Prva banovačka pukovnija zapjevala je uz glazbu svoju davoriju:

»Oj Banovci, oj junaci!
Samo naprijed — udri naši!
Tope dušman nek izbaci,

Nek nas pakla vatrom plaši:
Graničarka kog odoji
Vatre ti se taj ne boji.«[18]

Maljevac, Vališ selo, Slunj, Lađevac, Rakovica, Drežnik i druga mjesta na tvrdom Kordunu primiše Jelačića s oduševljenjem.

»Ako treba, svi ćemo na vojsku!« kliču Kordunaši svome banu Jelačiću. A iz susjedne Bosne ponosne preko Bišća donosio je vjetrić čeznutljivi uzdah narodne pjesme:

»Za dva, za tri dana, eto k nama bana!«

Jednakom nadom odjekuju i misli iz krševite Hercegovine:

»Eto bana do nedjelje dana, Jelačića, silnoga junaka!«

I srce banovo mami ga tamo, mami ga na onu stranu. Ali Bosna i Hercegovina još su turske pokrajine. Nije vrijeme, da on sada tamo pođe. Put ga vodi u Krbavu i Liku.

Sa svih strana s kršnih vrleti sašli su Ličani do Gospića. Sašli su iz onih malih i raštrkanih, ali zdravih i poštenih domova, da vide i pozdrave »krunu svoju«, bana svoga Jelačića. Vole ga ko zjenicu svoga oka. Mlađima da iskoče oči gledajući ga, a starcima suza radosnica prosula se po navoranu licu.

---

[18] Spjevao Iv. Trnski.

Jelačić je čedo kršne Like, premda je rođen u Petrovaradinu. Evo, blizu Gospića je Bužim, pradjedovska kolijevka roda Jelačića.

I cijelim putem do Otočca ne štede se noge ni grlo, sve stupa, kliče i pozdravlja bana.

Nema te sile, koja bi i Ogulince odvrnula od Jelačića.

A Karlovac, uvijek rodoljubivi grad! Pa to bijelo ponosito Jastrebarsko! Pa ta bijela plemenita sela!... Sve oduševljeno popraćuje bana.

Napokon se Jelačić vratio u Zagreb.

Osjećalo se kako se ratna grmljavina približava izdaleka.

SPREMA SE

Poput nabujalih potoka stizale su danomice nove čete u Zagreb.

Stizale su kako koja: u gaćama i seljačkim košuljama, u toplim odijelima; oružane i bez oružja. Koliko je vojničke odjeće i oružja u vojničkim magazinima, preoblače se i oružaju. Zagrebački biskup Haulik dao je o svome trošku načiniti 1000 komada vojničkih hlača i poklonio ih vojsci.

Zagrebačke gospođe goste vojnike ovnovinom i vinom.

Prema određenome rasporedu odilazi četa za četom uz pjesmu i svirku preko Sv. Ivana Zeline u Varaždin. Odjekuje i pjesma. Bile su to one prve burne provale snažnoga duha, koji se očitovao u odušcima pjesme,[19] što se pod razivitim zastavama orila Zagorjem:

»Složno, složno braćo mila
Po Hrvatskoj slavnoj,
Nek nas vodi naša vila
K zori obećanoj;
Korak, korak za korakom,
Junak žurno za junakom:
Na bojište za dom mili
Hajdmo, hajdmo proti sili.

Hajdmo, hajdmo za slobodu,
Pravdu i prosvjetu,
Da smo sinci vjerni rodu,
Pokažimo svijetu.
Korak, korak za korakom
Junak žurno za junakom:
Na bojište za dom mili
Hajdmo, hajdmo proti sili.«

U Varaždinu se bijele razapeti čadori. Tamo se vojska vježba, sređuje. Stizavaju slobodnjaci, Ličani, serežani, graničari...

Bože mili, šarolika li odijela i oružja!

Ban je Jelačić još u Zagrebu. U tim burnim i tmurnim danima stiže pismo od poznanca, mladoga svećenika, Josipa Jurja Strossmayera, koji je u to vrijeme bio kapelan na carskome dvoru u Beču i ispovjednik nadvojvotkinje Sofije. On piše Jelačiću:

[19] Spjevao i uglazbio Ferdo Rusan.

»Svijetli bane! Dospio je čas, da Svjetlost Vaša udari na Madžarsku i junačkom desnicom svojom kralja, dom i rod naš oslobodi od bijede.

Ja dobih danas od previšnjega mjesta strogi nalog, odmah Vašoj Svjetlosti pisati, da bez ikakva otezanja stupite s vojskom u Madžarsku. Put Vam je, koliko razumjeti mogoh, u Budim i Peštu raskrčit.

Vi ćete svemu bistrije mislećem narodu kano spasitelj osvanuti.

Deset put mi je kazano i ponovljeno:

Samo nek Ban nimalo stvar ne odvlači, jer je u odvlačenju velika pogibao; sad je najsposobniji čas...

Bog Vas pratio...«

Ubrzo zatim, baš dan prije nego li će ban Jelačić u Varaždin, donio mu je ugledni petrinjski građanin Stjepan Pejaković pismo od cara Ferdinanda. U pismu vladar ispravlja svoju pogrešku i ponovno uspostavlja Jelačića u častima i banskome dostojanstvu. Car piše:

»Mene je na to svrgnuće navelo podmetanje Vaših neprijatelja, ali ste Vi sada to svojim djelima opovrgli!«

Banu bi lakše. Rasplinule su se sve laži i klevete, Ban Jelačić bješe tako označen kao jedini, koji je dorastao svladati Madžare. I prije nego li će u Varaždin, u tabor svoje vojske, izdao je na svoj narod ovaj proglas:

»Kada se mjeseca ožujka podiže glas naroda, uslišao je milostivi naš vladar ovaj glas te je svim narodima velike i silne carevine svoje podijelio slobodu i jednakost. Time se činilo, kao da nam je dana i zajamčena krasna i sretna budućnost.

No žalibože skoro pođe sve naopako za nas Hrvate i Slavonce i Srbe, te za braću našu slovensku, rumunjsku i njemačku u Erdelju. Obijesna neka sebična stranka u Ugarskoj upotrijebila je naime burno doba prevrata i pobune te je od vladara istisnula takva prava i povlastice, koje samo njima i jedinome plemenu madžarskome donesoše najsretnije svih nas blago — slobodu, a ostalima narodima, koji žive pod svetom krunom ugarskom — ropstvo.

Kraljevina Slavonija bude proglašena županijama madžarskima: pozsega, veröcze, szerem; Hrvatska zatajena i nepriznata; uvedenje madžarskoga jezika naređeno i kod nas. Silom su počeli izvoditi djelo nepravde i krivice. To bijaše eto nagrada za rijeke krvi, što ju je za obranu domovine i čitave carevine prolio naš narod, koji je i u najnovije doba poslao u Italiju 35.000 vrlih sinova svojih, a od kojih desetina pogibe na bojnome polju boreći se za čast.

Ne ću da govorim o nebrojenim kojekakvim napadajima na hrvatsko-slavonski i srpski narod; o nebrojenim klevetama i pogrdama; o nebrojenim progonstvima, koja me kao bana Trojedne kraljevine postigoše u raznoj slici, dovodeći mi u pogibao život i čast.

Po višoj zapovijedi odoh u Beč dragovoljno pružajući ruku k miru i pomirenju. No i taj korak bijaše bez uspjeha. Predsjednik ministarstva madžarskoga ne htjede pristati na sve ove pogodbe pomirenja.

Madžarsko ministarstvo sve neprestano napada na nas. Zaslijepljeni sinovi domovine naše — pod zaštitom ove madžarske stranke — ne prestaju raditi o tome, da poruše mir u Hrvatskoj. Pokretne čete narodne straže madžarske prelaze granice te dolaze u zemlju, što pripada oblasti banskoj. Dà, najžešći rat bukti u Banatu.

Mi hoćemo jednakost i ravnopravnost svih naroda i narodnosti, što žive pod krunom ugarskom.

Pošto dakle ministarstvo madžarsko misli, da ne može pristati na te pogodbe, zato nam nalaže čast i dužnost, da pokušamo zadnje, pa da se latimo oružja!«

Sličnu zapovijed izdao je ban i na vojsku, koju naziva »Junaci«. Tumačeći vojnicima, da nema drugoga izlaza nego na oružje, reče:

»Mi ne ćemo rat protiv čitavome vrlom narodu madžarskome, s kojim smo toliko vjekova živjeli u bratinskome savezu, nego vojujemo proti zaslijepljenoj jednoj stranci kraljevstva, s kojom ne drži nijedan Ugrin, koji pošteno misli te koji štuje prava i zakone bratinskoga naroda.«

*

Jedanaestoga rujna, okružen svitom generala i viših časnika, dojašio je vojskovođa, hrvatski ban Josip Jelačić na bijelcu »Arapinu« u varaždinski tabor. Obasjan tracima jutarnjega sunca, kada je u vojsci nastala tišina, obavio je smotru. Tada trže mač svoj, zavitla ga zrakom te u ispruženoj desnici zadrži ga upirući pravcem prema Dravi. U taj tren poviče oštrim, zapovjednim glasom: »Što Bog da i sreća junačka!«

Zaječala je varaždinska ravnica od glasa vojničkih bubnjeva i trublja, od gromovita klicanja junačkih četa. Zavitlaše se zrakom bojni barjaci. To je bio znak, da se krene. 30.000 bojovnika podiže se za slobodu svoje otadžbine.

A kod rijeke Drave bijaše most. Jedan očevidac piše:

»Najprije su na most stupila dva hrvatska husara.

Porazdaleko iza njih išlo je nekoliko strijelaca graničarskih.

Za njima je koračala prednja straža kao tjelesna garda banova. To su Otočani.

Sada jaši junak od junaka — Jelačić bane, a prati ga do trideset časnika svake vrsti, štono zovu »generalštab«.

Slijedom slijede opet Otočani, a iza njih se vije dugački pramen magle. Nije to pramen magle, već je povorka hrabrih junaka bez kraja i konca. Tolika je vojska bila, da je preko dravskoga mosta neprestano prelazila od 4 i pol do 8 sati, kolikogod je širok most.

Lijepo ti je to bilo gledanje. Sad su išli viteški graničari veselo pjevajući, sad su na čilim konjima svojim kasali konjanici hrvatski, sad je opet most praštio pod teškim bremenom topova i tarnica.[20]

Sretan vam put do Pešte!«

---

[20] Podvozi.

NA BOJNIM POLJANAMA

»Oj Slavonci i Hrvati,
Potecite žurno!
Gdje vam lovor slave cvati
U to vrijeme burno!
Glas viteškog čujte bana
Jelačića od megdana.
Naprijed stupaj, mačem lupaj,
Hura, naprijed stupaj.

Sablje zveče konjaničke
I po zraku zuje.
Britke ćorde oklopničke
Sijeku kano guje.
Potok teče crne krvi
Mač slavenski grdno mrvi.
Naprijed stupaj, mačem lupaj,
Hura, naprijed stupaj.

Top za topom, grom za gromom
Potres na sve strane,
Bježi dušman nogom hromom
Kad poleti bane.
Oganj živi ban prosipa
A dušman se svud rasipa.
Naprijed stupaj, mačem lupaj,
Hura, naprijed stupaj.

Oj Slavonci i Hrvati,
Hajd u vojsku banu!
Tamo će nam slava dati
Krunu obećanu.
Tam za narod, dom i bana
Borite se kako valja.
Naprijed stupaj, mačem lupaj,
Hura, naprijed stupaj.«[21]

Uz zvuke ove junačke koračnice stupala je hrabra vojska Jelačića bana vijugavom cestom ravna Međimurja. Nedjelište. Čakovec! Oh, to potresno stijenje Zrinskoga grada! Međimurci radosno pozdravljaju bana. Hrvati su. Kod Hodošana prešla je vojska rijeku Muru. A Madžarima nigdje traga, uzmiču.

Kako i jelačićevci odmakoše već dobar komad puta, tamo do iza Velike Kaniže, zapovijed banova bijaše, da se vojska zaustavi i utabori pod vedrim nebom. Tu je odmor.

Divna li tabora! Njegov je prikaz opisan u »Narodnim Novinama«. Evo ga: »Stvorite sebi sliku tabora osobito na večer, kad mnogobrojne taborske vatre buknu te obasjaju krepki stas serežana u crvenoj odjeći, kano i ostale čete u razlučnoj opravi. Priklopite k tome ćud krajišnika, koji neprestano sad zbori sad žubori, sad prirođenu sposobnost svoju vježba i pjeva pjesme, koje se razliježu iz hiljade grla po taboru te glase na slavu

[21] Spjevao Jure Tordinac.

Jelačića bana ili sadržavaju prijetnje i korbe protiv crnoga Madžara, a više put slave i slatke uspomene ljubavi.

Predočite sebi uza to još premetanje i ševrdanje, kuvanje i varenje, friganje i pečenje na ražnju, a čemu je graničar osobito vješt. Jedni zamotani u kabanicu namiguju pečenju, drugi opet čiste oružje pjevajući unaprijed djela, što će ih s njima počiniti, ili se natpjevavaju s drugovima svojima.

Ban Jelačić na bojištu sa svojim doglavnicima.

A nemojte zaboraviti ni ozbiljnoga harambašu, koji poput junaka krasno nakićen oružjem i zdravljem obiluje junačkim pouzdanjem u sebe. On srče najmilije piće svoje — crnu kavu, mirisne oblake izvija iz čibuka svoga te mlađima drugovima pripovijeda prigode svoje iz ratova s bosanskim Turcima.

Sad zaviče patrola, sad zove straža na izmjenu; ovdje puče pištolj, ondje hrže konj.

Osobito je lijepo pogledati, kada ga posjeti ban; kad u tabor doleti pun muževne snage, s vedrim licem, na ognjevitu biljecu, a do njega punački kapetan serežana. U jedan mah sve na noge skoči, ne na zapovijed glavara,

nego na zapovijed srca. Svi oni mrki, kršni i crnomanjasti ljudi, svi ovi strašni i strahoviti junaci vole slavnoga bana svog. Bez bojazni kažu mu, što im treba; pitaju ga ovo ili ono.

I pošto bi ga veselo pozdravili, stanu u skup, da se porazgovore o njegovim riječima. Kad ban stupi u tabor, razleti se o tome vijest posvuda kao munja, radosni »Živio!« zaori sa svih strana kao grom.

No lako se domisliti, zašto je ban ljubimac vojske svoje, naroda svoga. On je nikao iz naroda, te je s njima kao vjeran sin dijelio svaku radost i žalost. Viteško srce i poštena duša jednako ga krase.«

Na zapovijed utrnute su nakladane vatre; tabor je dignut. Na domaku su Stolnome Biogradu kod Blatnoga jezera. Neprijatelju ni traga, povlači se.

Napokon! Dana 29. rujna, upravo na dan sv. Arkanđela Mihajla, pojavili su se kod sela Pakozda i Velence prvi neprijateljski odredi. Zlo je počelo, krv se prolila. Najprije kao sitni valići, a onda sve jači i jači i — zaljuljao se vratolomni ples borbe. U Ličana puške nabojnjače ubojito šišaju. Brođani pripomažu na desnome krilu. I gle, pred Brođanima izdignuli Mađari bijelu zastavicu. Lakovjerni »Broce« pomislili, da se neprijatelj hoće baš njima predati i, naravski, — obustave vatru. Grdno li se prevariše, jer ih nevjerni Madžari obasuše vatrom. Ali ni Brođani ne bijahu zečjega srca. Ubrzo se graničari snađoše i jurnuše naprijed. Posao im je valjao. U njihovim rukama ostadoše dva neprijateljska topa dvanaestfuntaša.

A trebalo je vidjeti i bana. On bijaše uvijek na najpogibeljnijemu mjestu. Kao i da se ne boji za svoju glavu, oko koje zuje neprijateljske kugle. Ma da se neprijatelj hrabro držao, ipak je s bojišta, poškropljena ljudskom krvlju dvaju naroda jedne državne zajednice, morao uzmaknuti.

Vojsci bana Jelačića bi otvoren put do — Budima i Pešte. Još dan hoda i graničari će — ej, veselja! — pokucati na ta gradska vrata i upitati madžarske ministre — za junačko zdravlje.

Ali što to bi? Umjesto na Budim i Peštu zapovijed je Jelačića:

PRAVCEM PREMA AUSTRIJSKOJ GRANICI!

Što to znači? Kakva li se tajna u tome krije?

Mora da su osobiti razlozi prinukali njega, bana Jelačića, kada je on pobjedonosne zastave svojih četa tako nenadano skrenuo pravcem zapada, k austrijskoj granici. I to upravo u času, kada se graničarima činilo, da ispred sebe na obzorju vide već obrise tvrdoga grada Budima.

Ali što zato. Jelačićeva vojska puno i ne pita. Njihov dični vojskovođa, ban Jelačić zna, što radi; a oni su tu, da slušaju i izvršuju njegove zapovijedi. Zapovijed je, da se tamo ide, i oni — idu.

A evo, što se dogodilo. Car i kralj Ferdinand pozvao je bana Jelačića, neka se primakne austrijskoj granici, gdje će mu se pridružiti carska vojska od 20.000 ratnika, pa da se onda pojačanom snagom udari na Madžare.

Ali kako to da se sada, tako najednoć, priklonio carski dvor Jelačiću i daje Hrvatima bojnu pomoć? Da, zašto? Kako to sad najednom? Evo zašto.

Duh vatrenoga madžarskog rodoljuba, ministra financija, Lajoša Košuta i njegovih drugova, uspirio je žar u budimske i peštanske svjetine. »S l o b o d a, b r a t s t v o i j e d n a k o s t trn je u očima bečkoga dvora, to vam hoće da uskrate!« govorili su i razdraživali svjetinu. Neupućenom mnoštvu i nije puno trebalo. Ove tri plamene riječi bile su dovoljne, da ga uzbune. I uzbunilo se mnoštvo. Planula je buna. Carski dvor posla u Budim i Peštu grofa Lamberga, da on pokuša umiriti Madžare. No njegov dolazak još je više uznemirio buntovnike. Uz tutanj bubnjeva, uz Košutov poklik: »Domovina je u pogibli!« koji poklik prihvati sada i uzrujana svjetina, pozivalo se poklicima: »Na noge, Madžari!« A ulici i nije više trebalo. Jedna caru vjerna pukovnija izađe iz vojarne, da na ulici napravi red. Ali ona bi svladana i razoružana. Kada razbješnjela rulja opazi na ulici grofa Lamberga, podivljala je upravo i

u svome bjesnilu navalila na njega, nemilo ga isprebila i ubila.

Ove strahote nerazumne svjetine uznemirile su carski dvor i nagnale ga, te je Jelačić pozvan do austrijske granice, gdje mu se imala pridružiti vojska od 20.000 carskih vojnika. Podjedno izda car Ferdinand i javni proglas na narode svoje carevine, u kojemu ih obavješćuje:

»Na veliku žalost i srdžbu Našu dala se kuća zastupnika navesti od Ludovika Košuta i sljedbenika njegovih na vrlo nezakonita djela i izvršila ih protiv kraljevskoj volji našoj. A nedavno bijaše napadnut i Naš kraljevski povjerenik grof Lamberg na sred ulice od divlje čete i na grozan način ubijen. Stoga za uzdržavanje zakona i sigurnosti u Ugarskoj prisiliše Nas ta nezakonita djela: 1. da raspustimo ugarski sabor i proglasimo nevaljalim sve naredbe i odluke toga sabora, pa ma smo ih Mi možda već i potvrdili; 2. banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, barunu Jelačiću, podjeljujemo potpunu vlast i pod njegovu zapovijed stavljamo svu vojsku, što je u Ugarskoj. Sve što bude on odredio, učinio, odlučio ili zapovjedio, ima se smatrati, da je s previšnjom Našom kraljevskom vlašću određeno, učinjeno, odlučeno i zapovjeđeno.«

Silno se uzrujaše madžarski prvaci radi ovoga carskoga proglasa. Dirnuo ih je u narodni ponos i čast. Nesamo što im se hoće raspustiti sabor, nego im se nameće tuđi ban za glavara i gospodara. Isprsila se svjetina, prsnulo je narodno ogorčenje, kao struna, što je bila prenategnuta.

»Jedan je samo čovjek, koji bi nas mogao osloboditi od pogibli!« vikalo je ulicama grada Budima i Pešte razdraženo mnoštvo. »A taj čovjek je Lajoš Košut!«

Svemoćna ulica slavila je slavlje: Košut bi izabran za pretsjednika odbora narodne obrane. On se odmah dade na posao. Da teret obrane olakša, pokuša svaliti ga i na tuđa leđa. Sinula mu naime neobična misao, da pobuni i bečku svjetinu protiv cara i njegova dvora. Time bi Madžari dobili nesamo pomagače, nego i glavni

udarac carske vojske odvrnuli od sebe, bar dotle, dok se ne bi okupila sva madžarska vojska.

U svome naumu uspio je Košut na osobito prepredeni način. U Beču su imali Madžari nešto svojih pristalica, naročito među đacima visokih škola. Njima namijeni Košut, da izvrše taj posao, to jest da uzbune svjetinu. Đaci se dadoše na posao. Potajice su huškali među četom bečkih grenadira, upravo među onom, koja se po carskoj odredbi imala pridružiti četama bana Jelačića i poći na Madžare. »Ljepši je život u Beču nego na ratištu!« govorili im i pozivali ih, da ne idu. Poput kakve zaraze širio se talas pobune među grenadirima. Taj talas zahvatio je i ulično mnoštvo. Pa kada je trebalo, da na ratište krenu grenadiri, uzbunili se oni, uzbunila se i svjetina. Vojni ministar izasla protiv buntovnika druge čete. Ali ove budu svladane i razoružane. Pobuna se razmahala u borbu »za slobodu, bratstvo i jednakost« i stala počinjati nasilja i pljačku. Brzojavne žice budu potrgane, željezničke tračnice na kolodvoru razrušene. Oružane opljačkane; ministar vojske ubijen. Surovost i divljanje zavlada ulicama grada Beča. U smrtnome strahu ustreptao je dvor; uzbojali se i mirniji građani videći strahovladu rulje. Zatvoriše kuće, a mnogi i ostaviše Beč. Među ovima bio je i sam car Ferdinand, koji od straha pobježe u Olomuc. Odanle je 7. listopada izdao ovaj poziv:

»Po Beču bijesne ubojice i palikuće. Ministar je vojni ubijen iz potaje. Prisiljen sam upotrijebiti skrajnje, kako bih obranio slobodu, kojoj prijeti mala, ali ološću silna stranka. Pozivam sve narode, neka se okupe pod zastavu cara i kralja svoga.«

I Jelačić, sin zemlje hrvatske, pohiti u pomoć caru Ferdinadu V. izdavši zapovijed svojoj vojsci:

»Na Beč!«

Oh, zar je određeno bilo tebi, bane hrvatski, da pođeš na Beč i da tako skreneš s puta, po kojemu si pošao u borbu za svoj narod?[22]

[22] Mnogi hrvatski rodoljubi misle, da je time Jelačić učinio pogrešku, jer je skrenuo rat posve drugim pravcem.

»Hrvati idu!« širio se glas od austrijske granice do Beča. Od tih vijesti uznemirio se tamošnji narod ne znajući, što i kuda namjerava ban Jelačić. A on, da umiri narod, izda ovu poruku:

»Ja nisam neprijatelj slobode, ali ne trpim ni ropstvo. U ropstvo su htjeli skučiti narod, kojega sam i ja sin, i to me je ponukalo kao bana na dužnost, da svoj narod dignem na oružje. Ja sam dakle trgao sablju za slobodu, a ne za ropstvo.

Ni u Beču ne ću drugo. Čovjek, koji vidi vatru, bježi onamo da pomogne. U Beču je strahovlada. A ja sam i carski general i dužan sam caru priteći u pomoć. Tutanj topova određuje mi pravac.

Zato sam eto i ja ovdje!«

Na Beč dakle! Na grad raskoši i sjaja! Graničarima ispunjavalo srce zanosnim osjećajima s pomisli: Beč! Njihove su oči plamtjele, njihovi obrazi gorjeli od uzbuđenja gledajući — Beč.

Kod Beča već je čekala Jelačića caru vjerna vojska pod generalom Windischgrätzom (čitaj: Vindišgrecom), kojemu bi predano i vrhovno vodstvo, ma da se on u sposobnosti gubio pred banom.

Buntovnici su u gradu Beču zabarikadirali glavnije prolaze, da tako spriječe navalu. Iza pregrada (barikada) postavila se narodna garda, sveučilišna mladež, radništvo... Oružja, topova i streljiva našli su dovoljno u vojničkim spremištima, a konje u carskim štalama.

Poput zmijskih glava, što su se ispružile iz svoga gnijezda, siktali su bečki topovi na opsjedatelje, vojsku bana Jelačića i generala Windischgrätza. Poput dugonogih skakavaca poizdizali su Jelačićevi topovi svoja grozna ždrijela i započeli paklensku pjesmu rata. Odzvanjao je dol i brijeg s huktanja. Neka su predgrađa već gorjela. Zapalili ih ustaše, da spriječe navalu junačkih Slunjana.

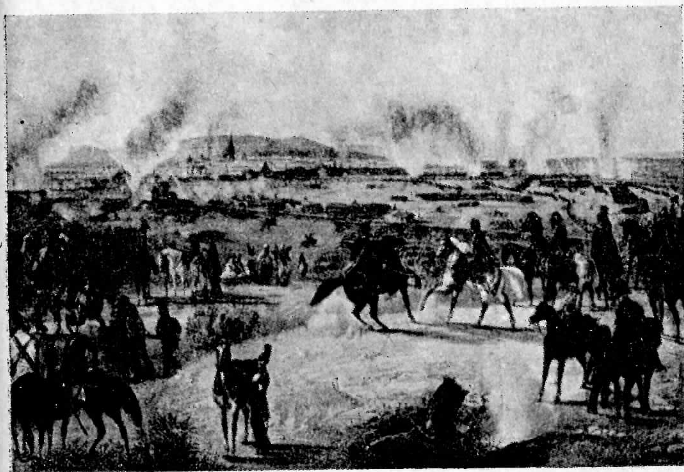
»Gospodine, kada ćemo na Beč?« nestrpljivo su zapitkivali graničari svoga kapetana jedva čekajući čas, da navale. A nepregledno more visokih kuća zanosilo ih.

Na tornju su prvostolne crkve sv. Stjepana osmatrači zurili prema istoku, a oni ih ozdo zapitkivali:

»Dolaze li Madžari?«

Poručio je Košut bečkim buntovnicima, neka se samo hrabro drže, a on će im doći u pomoć. I ustaše grada Beča očekuju ga. A njega još nema!

Dana 28. listopada određen bi juriš na Beč. Ogulinci natakoše bajunete, pa udariše naprijed. Serežani zauzeli prve barikade.

Ban Jelačić navaljuje na Beč 28. listopada 1848.
Naslikao F. X. Jodler.

»Živio!« viču Hrvati, Česi i drugi Slaveni, pa i Nijemci, koji su u carskoj vojsci, i jurišaju.

»Tjeraj, tjeraj, naprijed, gospodine, u ime Boga!« sokolili graničari svoga kapetana, a oči im bode onaj visoki i nareckani toranj crkve sv. Stjepana, gdje bečki đaci čekaju — Madžare. Ne zaostadoše ni bataljuni đurđevački, udaraju preko zapreka.

Iz Beča tutnje osamnaest-funtaši. Bolje od njih gađaju Jelačićevi.

Na barikadama užas, krv, pokolj.

»Kada će doći Madžari?« nemirno zapitkuju ljudi s ulice one gore na tornju. Ali im utješna odgovora još nema. A bojna navala sve žešća.

Napokon buntovnička obrana poče slabiti. Neka predgrađa izvjesila bijele zastave. Vođe ustaša viječaju, što da čine. U 10 sati noću većina ih je bila — za predaju. Nastalo je primirje, da se sutra vijeća o uvjetima predaje.

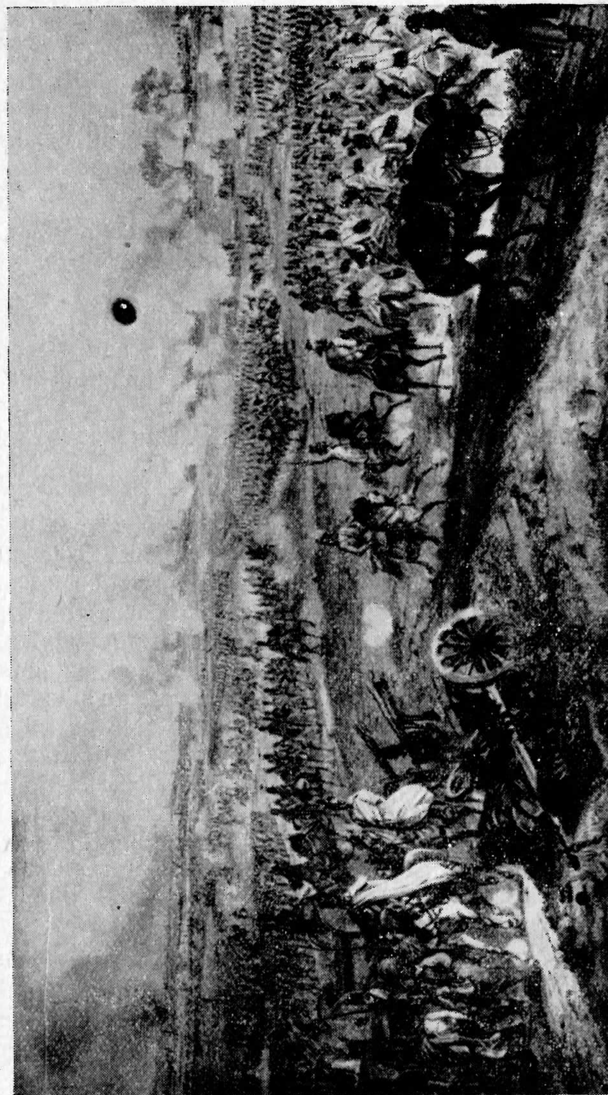
BITKA KOD ŠVEHATA

No upravo se na taj dan bližila madžarska vojska od 30.000 pješaka, 3.000 konjanika i 42 topa, da pritekne u pomoć Beču. Htjedoše zahvatiti Jelačićevu vojsku s leđa. No Jelačić dozna za pogibao, koja mu u zaleđu prilazi, i odluči poći u susret Madžara. General carske vojske Windischgrätz preuze brigu, da drži na uzdi opsjednute ustaše Beča.

Strahovita rika topova navješćivala je, da su se kod Švehata, nedaleko Beča, sukobile dvije vojske: Jelačićeva i Madžari. Boj bijaše žestok. Madžari su se držali hrabro. Pritisnuli junački graničare, koji su bili na lijevom krilu banove vojske i — potisnuli ih uza Dunav. Graničari okrenuli leđa, da uzmaknu. U trenu najveće opasnosti doleti kao grom na bijelcu konju ban Jelačić i zaleti se među redove graničara, koji su uzmicali. S dolaska banova posramiše se oni i pojuriše ponovo naprijed. Zahuktalo je kao na uzburkanome moru.

A kada se sunce primicalo k zapadu, neprijatelj je smalaksao. Bio je poražen. Lajoš Košut, koji je bio u redovima svoje vojske, da je bodri i junači, sjede u kočiju i prvi s bojišta odbježa, otkuda je i došao. Za njim nagna i sva madžarska vojska. Poraženu vojsku htjede Jelačić progoniti, ali je morao zastati.

Buntovnici grada Beča začuli su otegnutu grmljavinu, što je dopirala sa švehatskih strana.

Znamenita bitka kod Švehata.

»Die Ungarn sin da!«[23] orilo bečkim ulicama. Bijelih je zastava brzo nestalo. Zvona zazvonila na uzbunu, a gromoviti klicaji: »U borbu za domovinu!« pozivali su ustaše na barikade, da nastave boj. Tu je topovsku grmljavinu začuo ban upravo u času, kada htjede progoniti Madžare. Zaokupiše ga zle slutnje. Pogodio je. U Beču su prekršili primirje.

»Tjeraj, gospodine, u ime Boga!« povikaše graničari, jer ih je poduzimala vrućica želeći da se osvete onima, koji su pogazili zadanu riječ.

Razbješnjelo mnoštvo u Beču zapalilo carski dvor. Plameni mlazovi i gusti dim obavio se nad Bečom. Muški, ženski, djeca, bjesomučno viču, bubnjevi udaraju, ulica divlja. Bježi na barikade.

Za vrijeme opsade u Beču ostao je i mladi svećenik Josip Juraj Strossmayer, koji je tada bio i upravitelj jedne visoke svećeničke škole, što bijaše baš u susjedstvu carskoga dvora. S carskoga je dvora vatra zahvatila i samostan, u kojemu bješe i ta škola. Nije bilo druge, Strossmayer je morao sa svojim bogoslovima bježati iz zgrade. Bilo je vrlo opasno izići na ulicu, u kojoj je bješnjela buna. Ipak nekako sretno stignu do drugoga samostana. Ali jao! Strossmayer se sjeti, da je zaboravio ponijeti onu oveću svotu novaca, što mu je bila povjerena na sačuvanje. Savjest mu nije dala mira i on se unatoč prevelike opasnosti, sam vrati po novce. Sretno je stigao i iznio ih iz goruće zgrade. No uto ga na ulici opazi — u zao čas — neka pijana žena, što je udarala u bubanj. »Drž'te popa... drž'te popa..!« kričala je bježeći za Strossmayerom. No on ipak, uz pomoć Božju, sretno se izbavi iz te opasnosti, i stigne u samostan.

U Beču je ostao za vrijeme opsade i mlađi đak Torkvat Brlić, rodom iz Broda na Savi. On je iz domoljubna žara, u sporazumu sa Strossmayerom, dojavljivao banu Jelačiću neke važne vijesti, što su banu vrlo dobro došle pri osvajanju Beča.

---

[23] »Madžari su tu!«

»Tjeraj, tjeraj, gospodine..!« buknulo ponovo iz uzdrhtalih grudiju hrabrih graničara.

»Zašto već ne dolaze Madžari?« uzbuđeno zapitkuju jedni druge po ulicama Beča. Ali odgovora nitko ne zna, ne znaju za poraz madžarske vojske. A bio se boj strašniji nego ikad. Vika i buka, jauk i lomljava ispunjavalo je užasom i grozom. Korak po korak, uz paklensku borbu, napreduju oni izvana i primiču se Beču. Uništuju se ljudski životi. Korak po korak uzmiču oni s predgrađa. Zakuhalo je. Uskipilo kao more. Krv teče iz otvorenih rana. Najednom se uzgibali redovi slobodnjaka, serežana, Ličana, graničara i zajednički jurišaju preko svih zapreka. Popustile su barikade; raskrilile se širom — ne milom, nego silom, snagom junačkih mišica — da propuste pobjedonosni juriš. Još tu i tamo drže se ustaše. Ali im uzaludno. Beč bijaše zauzet. Ustaška moć skršena. Carski dvor spasen.

Prvoga studenoga, baš na dan Svih Svetih, unišao je ban Jelačić između 2 i 3 sata poslije podne slavodobitno u Beč, jašeći na svome »Arapinu«. Okružen sjajnom svitom svojih oficira, pred njima i za njima stupala je ponositim korakom hrabra vojska. Građani Beča okitili su kuće cvijećem i zastavama veselo pozdravljajući svoga izbavitelja bana Jelačića: »Živio! Živio!«

»Bog vas blagoslovio!« zahvaljivali su i radosno pozdravljali Bečlije i stasite serežane i kršne Ličane i ponosite graničare ne mogavši se dosta nagledati i nadiviti stasu i junaštvu njihovih oslobodителja, kada su se, ulazeći u grad, od teška im koraka tresle zidine.

Ban se Jelačić nastanio u carskome dvoru.

Hvala i dika imenu njegovome raširila se nadaleko i široko. Građani grada iskazali su mu svoju zahvalnost po posebnom izaslanstvu. Crnogorski vladika Njegoš pismeno mu je čestitao. Isto tako i ruski car. Dičili su ga i neki njemački vladari. Istom nakon tri nedjelje dana sjetio se i car Ferdinand, kako bi na njemu bio red, da banu Jelačiću iskaže svoje priznanje. Jelačiću je bio podijeljen velekrst Leopoldova reda.

No pobjedom nad bečkim ustašama nije bila još izvojevana pobjeda i nad madžarskima. Trebalo je započeto djelo rata provesti do kraja. No ni sada bečki carski dvor nije mogao svladati svoje zlobne osjećaje naprama banu Jelačiću. Vrhovnim zapovjednikom sveukupne vojske, koja je imala nastupati proti Madžara, imenovan je general Windischgrätz, a ne ban Jelačić. To zapostavljenje dirnulo je bana, ali je šutio i pregorio uvredu.

No prije nego li su opet zalepršale bojne zastave, uvidio je dobroćudni car Ferdinand V., da u ova teška i burna vremena nije on kao car dorastao velikoj svojoj dužnosti i odgovornosti. Uvidio je, da »treba mlađa sila na carskome prijestolju, koja će moći sretno izvršiti ovo veliko djelo«. Poradi toga zahvalio se na prijestolju, a naslijedio ga je osamnaestgodišnji nećak Franjo Josip. To je bilo 2. prosinca g. 1848. u Olomucu.

I mladi car i kralj popravio je nepravdu, što je učinjena banu Jelačiću. Imenovao ga je namjesnikom grada Rijeke i Dalmacije. Tim činom bijahu obradovani i Hrvati, jer su time i ove hrvatske zemlje imale biti pripojene materi zemlji Hrvatskoj. Bio je to jedan korak bliže k ujedinjenju svih Hrvata, za čim su oni tako vruće žudili.

Obasipan tolikom hvalom, čašću i slavom Jelačić bijaše na vrhuncu svoje moći.

A Madžari? Promjena na austrijskome prijestolju povrijedila je prava madžarskoga naroda. Ta ona je provedena bez znanja i privole Madžara. A to nije smjelo biti. Tako je bar mislio Lajoš Košut.

»Dokle god je kralj živ ili doklegod ga sam narod ne svrgne, nema nitko pravo, po odredbama naših zakona, raspolagati s prijestoljem!« ogorčeno je on uzviknuo u saboru.

Njegovi drugovi, zastupnici madžarskoga naroda, zaključiše:

»Budući da madžarski narod nije ni pitan kod ove promjene vladaoca, izjavljuje ovaj sabor, da ne priznaje nikakve druge vlasti, osim one, koju priznaje madžarski sabor.«

A madžarski je sabor priznao vlast — Lajoša Košuta.

Toliku otpornu snagu nisu očekivali oni u carskome dvoru. Zato je i zapovijed mladoga cara i kralja Franje Josipa glasila:

NA MADŽARE!

Devetoga prosinca krenu obje vojske pod vrhovnim zapovjednikom carskim generalom grofom Windischgrätzom. Ban Jelačić vodio je svoju vojsku. Nastupano je u dva pravca.

Kod Mošanja potisnuo je Jelačić Madžare prema Đuru. Što je neprijatelj dalje uzmicao, sve je to više palio za sobom hranu, samo da ne pane u ruke banove vojske. No još je veća nevolja bila, što ne bijaše pitke vode.

Na osobito sjajni način iskazali su se kod Đura banovi konjanici. Oni su u žestokom okršaju zarobili 700 Madžara, a 300 ostalo je na bojnome polju.

Na 3. siječnja g. 1849. bijaše bitka kod Tetenja. Ovdje, blizu gradova Budima i Pešte, osjećali su se osobito kuražno i junačko madžarski generali i njihova vojska. »Glavni grad sviju Madžara« trebalo je očuvati. Valja priznati, i pružili su zaista ogorčeni otpor. Ali što je sve to koristilo pred neodoljivom snagom hrvatskih mišica? Ni jedan od najsposobnijih madžarskih generala, mladi Artur Görgey (čitaj: Gergej) nije mogao izdržati pobjedonosni juriš Jelačićevih četa: Uzmakao je.

Taj je poraz silno djelovao i na samoga Košuta. Pa ipak on je imao još toliko smjelosti, te je objavio taj uzmak svome narodu ovim riječima pobjede:

»Pobijedismo i povukosmo se natrag! Naš narod nije samo hrabar i nepobjediv, već i plemenit. Mi smo htjeli da zapriječimo prolijevanje krvi, jer ne bi bila nikakva slava, da slabijega pobijedimo. Zato se eto povukosmo!«

Neupućeni madžarski narod vjerovao je, da je uistinu baš tako bilo. Ali to umirenje ne bi za dugo.

Dana 5. siječnja zatekla ih je vijest o najneugodnijem porazu, koji nisu mogli poljepšati. Mladi general, junački Artur Görgey, morao je nakon krvava boja napustiti — Budim i Peštu.

Unatoč krute zime probijali se junaci Jelačićeve vojske preko smrznuta Dunava. Pješaci su iz Budima u Peštu prelazili po ledu, a konjanici preko krasna i velika mosta »lančenika«. S njima bijaše i Jelačić.

»Živio! Živio!« odjekivalo je i po ulicama tih dvaju gradova, Budima i Pešte, veselo klicanje banovih odreda, a strah je u kosti ulazio građanima gledajući ih. Ali ti i toliko izvikani Hrvati, pred kojima su oni bježali i na sam povik: »Jelačić je pred vratima!«, ne učiniše im upravo ništa zla ni strašnoga, osim što zavladaše gradom.

Jelačić htjede progoniti madžarsku vojsku, koja je uzmicala. No prevelika slavičnost, jal i zavist vrhovnoga zapovjednika grofa Windischgrätza nije mogla podnijeti, da Jelačić bude silniji i slavniji od njega; pa zato napredovanje banove vojske bi zaustavljeno. Windischgrätz nije dozvolio progon smatrajući, da je ionako madžarska vojska i bez toga na izdisaju i da je buna ugušena.

No kako li se kruto prevario i opekao grof! Kada je naime vidio vrhovni general Görgej, da ga nitko ne progoni, počne ponovo sakupljati i sređivati svoju vojsku. Nešto neumorna i vatrena rječitost Lajoša Košuta, nešto borbeni duh mladoga vojskovođe generala Görgeja i njegovih drugova — i naskoro je stajala jaka i spremna madžarska vojska od 50.000 ustaša i 152 topa. Sada su istom uvidjeli u Beču, kolika je krivica zbog nesposobnosti grofa Windischgrätza. I on bude maknut s te časti.

Ali ljudska pakost i zloba pružila je i sada svoje prste sve do carskoga Beča. I njihovu su taštinu pekli banovi uspjesi, pa im je uspjelo, da je vrhovnim zapovjednikom postao general Wendel, a ne Jelačić. Ova ponovna bezobzirnost dvora ljuto ga je zapekla, ali osjećaj veće i jače dužnosti prevladao je u njemu, pa je i to podnio.

Međutim su madžarske pogranične čete sve to više uznemirivale hrvatske krajeve s desne strane Drave. Naročito su se zalijetale tamo od Virovitice pa do Vukovara. U Vojvodini su mnogo stradavali Srbi. Stoga car Franjo Josip izda zapovijed, da ban Jelačić s odjelom od 12.000 svojih ratnika krene prema gradu Osijeku, pa da onda udari preko Dunava u južne krajeve Ugarske.

Ban Jelačić to voljno učini i krene prema Osijeku gradu.

Ali naskoro eto jada! Görgej udari na Budim i Peštu, da ih natrag osvoji. I nasmijala mu se bojna sreća. Nakon ogorčene borbe budu oba grada osvojena; ponajprije Pešta, a domala zatim i Budim.

U žestini svoje mržnje, a preuveličavajući ovu pobjedu uzdigao se ponosni duh u Lajoša Košuta te na njegov poticaj zaključi madžarski sabor u Debrecinu:

»Ugarska se proglasuje slobodnom republikom, a kraljevsku kuću Habsburšku skida s prijestolja.«

Kao da je grom udario iz vedra neba, zapanjio se carski dvor u Beču i mladi car. Ta glavna carska vojska bije boj s Italijom, gdje je vojskovođa Radecki, a madžarski buntovnici osvojili natrag Budim i Peštu i postaju sve oštriji; ban Jelačić već je daleko na jugu... Što da se radi? Kako da se dvor izvuče iz ove velike neprilike? I na dan 21. svibnja pri sastanku dvaju careva, cara Franje Josipa i ruskoga cara Nikole I.: car Franjo Josip zamoli pomoć u ruskoga cara Nikole!

NA JUŽNOME RATIŠTU

U isti onaj dan, kada je madžarski general Görgej postigao tako sjajne uspjehe i opet osvojio Budim i Peštu, ban je Jelačić stigao u Osijek. Bijaše to na dan 20. svibnja g. 1849.

Osijek je bana lijepo dočekao. Načelnik grada lijepim govorom pozdravio. A Jelačić se stane spremati na daljnu dužnost. Ponajprije objavi svojoj vojsci ovu zapovijed:

»Junaci! Svijetli car i kralj izvolio je, da se prvi odjel vojske stopi sa srpskom, srijemskom i banatskom vojskom pod jednim imenom »južna vojska«, a pod mojim zapovjedništvom.

Junaci! Vi ste oni isti, koji ste toliko puta neprijatelju pokazali svoje junaštvo, da su vas već naučili štovati. Vi ste oni isti, koji ste ga vidjeli bježati kod Velence, Švehata, Mošanja i Moora, kod Tetenja. A čim je u našim rukama bio glavni grad Ugarske, to je pobudilo nadu, da će se buntovnici povratiti svojoj dužnosti, da će biti moguće u državi ustanoviti — mir. No tašta i uzaludna bijaše sva nada! Čim im je pošlo za rukom, da su jedan dio inače čestitoga naroda madžarskoga nagovorili na vjerolomstvo i otpadništvo, zametnuli su eto strahoviti građanski rat u ukupnoj našoj domovini.

Junaci! Ja očekujem pobjedu od vaše hrabrosti, od vaše poslušnosti. Naprijed u ime pravedne naše svrhe! Naprijed u ime naše zajedničke domovine, koja bijedno stenje!«

Potom je krenuo s vojskom prema Rumi. Tu ga zateče vijest, da je padom Budima i Pešte pao u carsku nemilost i vrhovni zapovjednik Wendel, a da je na njegovo mjesto imenovan vrhovnim zapovjednikom general Haynau. Jelačiću doista nije toliko bilo do časti vrhovnoga zapovjedništva, ali ga je boljelo i vrijeđalo zapostavljanje: i ovoga puta bio je odlikovan onaj, koji je bio nesposobniji od njega.

Dana 3. lipnja pređe Dunav kod Slankamena, da s juga zahvati Madžare. Zauze Novi Sad. U isto vrijeme nastupala je sa sjevera kroz karpatski klanac Dukla i ruska vojska, koja je došla u pomoć na zamolbu cara Franje Josipa.

Carska je vojska pod zapovjedništvom Haynaua potiskivala Madžare sa zapada.

S triju strana bijaše dakle zahvaćena neprijateljska, madžarska vojska i čvrstim pasom uklliještena u svome kretanju. Nadčovječjih napora i junaštva bilo je na obadvije strane ratnika.

Jurišem graničarskih bataljuna zauzet bi Sent Tomaš. Kod Temišvara još i gori jadi. Od 50.000 madžarskih boraca ostalo je na bojištu veći dio. Topovi, streljivo, hrana, podvoz posta plijenom pobjednika.

Sa sjevera stigli Rusi i sve to jače stišću. Probiti se kroz taj neprijateljski obruč nije bilo moguće. A kako da se spasi? Zar borba na život ili smrt? Nije mu žao gubiti glavu, samo kada bi od toga bilo narodu koristi. U tome zaista očajnome stanju ugledao je istom sada pretjerani madžarski rodoljub Lajoš Košut svu golemu nesreću svoga nastojanja. Dotjerao je do kraja. A tada, da skine teret sa svojih leđa, izda ovu javnu objavu na narod:

»Poslije nesretnih bitaka, kojima je Bog kaznio ovaj narod posljednjih dana, nemamo više nikakve nade, da bismo se s ikakvim uspjehom mogli boriti i braniti. Odričem se vlasti i predajem je generalu Arturu Görgeju. A njemu stavljam na dušu odgovornost pred Bogom, narodom i poviješću..!«

U noći od 11. na 12. kolovoza potajno je umakao Lajoš Košut, kolovođa madžarske bune, s još nekoliko svojih istaknutih prvaka kod mjesta Oršave preko granice i sklonio se u Tursku.

General Artur Görgej, preuzevši u tako očajnom stanju vlast, koju mu je sada nametnuo Košut, uvidio je, kakvim strahotama prijeti svaki daljni otpor. Stoga, da prištedi daljne žrtve, položi kod mjesta Vilagoša u ruke ruskoga zapovjednika Paskijevića oružje svoje vojske.

To je bilo 13. kolovoza 1849.

Madžarska buna bijaše svladana.

BEZ SLAVE I SJAJA

Prošle su nemile bure rata. Vraćali su se borci u svoju domovinu. Ali tko da zaustavi tijek sudbine! U Hrvatskoj nije bilo pobjedničkog slavlja. Kolo slave i sreće okrenulo se. Kao da je anđeo tuge razastro svoj crni veo, na dušu se naroda slegla bol.

»Za toli sjajno posvjedočenu vrijednost i požrtvovnost, za hvalu i postojanost, za neizmjerne žrtve dobrovoljno prinesene u dobro države«, kako se izrazio sam car Franjo Josip, »raspušten bi sabor u Zagrebu, a car je sebi zadržao pravo, što će dalje učiniti«.

A što su značile ove carske riječi? Gorljivi narodnjak Bogoslav Šulek, po rođenju Slovak, reče:

»Puno riječi, ali malo hasne. Puno obećanja, a malo djela. Bacanje prašine u oči dobromislećim i bezazlenim ljudima. Sva će ta lijepa obećanja dvor lako pogaziti; lakše nego što je pogazio stare slobode i veća obećanja.«

Ovu povredu prava kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije objasnilo je banu Jelačiću i Bansko vijeće ovim riječima:

»Nikada se nije hrvatski narod izjavio, da će starinski, od pređa svojih zadobiveni, te zakonom i prisegom svojih kraljeva zajamčen zemaljski ustav odbaciti i njega se odreći.«

Ali što je sve to koristilo! Carski se dvor osilio, visoko uzbacio glavu. Zavladala je samovolja, preziranje narodnih prava od strane doglavnikâ bečkoga dvora.

Mali jedan odsjev tih tužnih dana, koji su tada zavladali kod nas, neka je ovaj istiniti prikaz:[24]

»Mirisni pupoljci našega narodnog života stajali su svi do jednoga opaljeni mrazom. Političkoga života za to vrijeme uopće nije smjelo biti, a čednome književnom radu stavljao se nož pod vrat, jer je osnovni uvjet na-

[24] Iz knjižice »Pod apsolutizmom« od dra Nikole Andrića.

cionalnoga odgoja — a to je hrvatski jezik kao službeni i naukovni — kako u školama, tako i u cjelokupnome našem javnom životu bio nemilo podrezan. A podrezao ga odurni način nametljivih činovnika, koji su poplavili Hrvatsku kao biblijski skakavci, dovađajući k nama pojavu štreberstva,[25] denuncijanstva[26] i špijunstva.[27] Čovjek nije bio kod svoga domaćeg stola siguran, da mu već sutra ne će doći dekret, kojim mu se javlja, kako — na osnovu jedne jedine riječi — gubi službu...

Jao i naopako onome rodoljubu, koji bi posumnjao u stručnu nepogrešivost ovih došljaka, taj bi smjesta osjetio i zube i pandže sve bezobraznijih i nasrtljivijih stranaca. Kod vlade su crnili i opadali, dok nisu zaposjeli sva najviša i najunosnija mjesta.

Ali ni to još nije bilo najgore. U redove samih naših sinova udarila napast i pokora, koja je gore haračila od mača i od mržnje. Mnogi od domaćih ljudi, koji su bili primorani, da ostanu u javnim uredima, stadoše iz prostoga samoljublja i prljavog častohleplja obraćati kabanicom...

Žandarmerija i uhodarstvo procvate kao nikada prije ni ikada kasnije. Oružnici su smjeli strijeljati, nesamo na one, koji su im se opirali, nego i na one, koji su im se samo podrugljivo nasmiješili...

Rastjerivana su i najnedužnija veseljačka društva, ako su im se pričinjala neprilična i sumnjiva. Pazilo se, tko s kim opći, u koje krčme zalazi i što tamo govori.

Svi naši javni radnici imali su kod vlade cijele pretince, u kojima su bila zabilježena njihova — dobra djela. A kod centralne vlade u Beču bio je najširi i najugledniji pretinac, u kojemu su se pohranjivale denuncijacije (laži i neistine) — proti bana Jelačića.

Najveći dio naših starih preporoditelja, koji su oduševljeno počeli razvijati barjak hrvatske narodnosti i kulture,[28] morali su baciti koplje u trnje i počekati zgod-

[25] Laskavac, koji teži za čašću.
[26] Lažno i potajno optuživanje, samo da što više naškodi.
[27] Uhoda, doušnik.
[28] Naobrazba, prosvjeta.

niji trenutak... Koje čudo, da su se skrili u svom kutu, da pregore želju ljutu...

A da se ovo moglo događati još za života i za vladanja bana Jelačića, ne će se nitko čuditi, tko znade, kakve su prilike bile i u kakav je duševni položaj uz te prilike zapao nesretni ban. Narodno ga je srce vuklo na jednu stranu, a vlada na drugu...«

Njemački se jezik uvukao u Hrvatskoj nesamo u urede, nego i u škole. Zabranjena bješe i hrvatska trobojnica, pa je opet crveno i bijelo bilo za Hrvatsku, a i bijelo i plavo za Slavoniju. Zabranjeno je bilo i pjevanje na proštenjima, pucanje na Božić. Umjesto zanosa nastala su opet teška vremena suzama zalijevana. Madžari ih dobiše za kaznu, Hrvati za — nagradu!

Ban Jelačić je još ovda-onda davao po koji tračak svjetlija života držeći savjetovanja s prvacima. Poradio je te je Sveti Otac Pio IX. zagrebačku biskupiju uzdignuo na čast nadbiskupije; đakovački biskup, nastojanjem Jelačića, postao je mladi i vrli svećenik dr Josip Juraj Strossmayer.

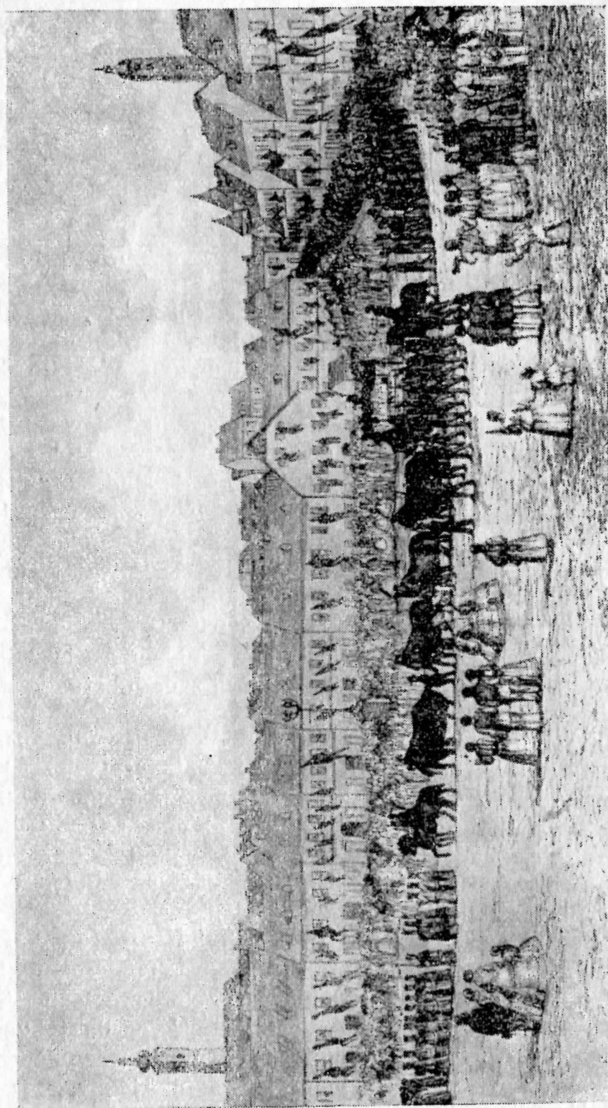
Ali sve to još nije bilo ono, što su htjeli i očekivali Hrvati; sve to nije bilo ni ono, što je htio i očekivao ban Jelačić. I dođe mu teško, vrlo teško. Rane njegova srca nije mogla ublažiti ni mlada banica Sofija, rodom iz českih krajeva, s kojom se vjenčao godine 1850.

Nije ga umirila ni »grofovska« čast, koju mu je podijelio car i kralj Franjo Josip. U tim gorkim danima nadošla je Jelačiću još i bol za umrlom jedinicom, devetmjesečnom kćerkicom.

Na sve strane samo nezadovoljstvo i razočaranje.

Graničar je polazio u boj za pravo i slobodu; Ličanin bi za nju udario i na paklenska vrata. On, koji je uvijek bio vjeran i odan, koga su slavili i dičili i strani vladari, sada, kad je morao da užvia plodove baštine svojih otaca, svojih muka — proživljuje dane u jadu i čemeru.

I banu je Jelačiću sinula svakolika grozota te nepravde. Tada više nije mogao izdržati. Ode u Beč. Ali odabrao je zlo vrijeme. Ni u sjednici Državnoga vijeća nisu se dala urazumjeti carska gospoda državnici. Na

Sprovod bana Jelačića u Zagrebu

sva dokazivanja bana Jelačića ostadoše hladna kao panj. A to ga je tako razjarilo, da mu je uzdrhtalo ojađeno srce i on im u lice sasu svu gorčinu svoje duboko povrijeđene duše ovim riječima:

»Gospodo! Mi smo tek isplivali iz jedne krize, koja je prijetila, da razori carstvo. Spasili smo se milošću Božjom i — to mogu mirne duše reći — mojom pomoći i posredovanjem. Ali vi sada hoćete da razorite povijesni osnov ovoga carstva, ove države. Vi hoćete da prekršite i uništite pravo i povlastice najvjernijih naroda... Ja ne mogu da učevstvujem u takvom radu, protivilo bi se to i mojoj prisezi zadanoj narodu, mojem boljem uvjerenju i mojoj savjesti. Ja nemam više što da među vama tražim!«

Udaljio se iz sjednice Državnoga vijeća ostavivši tamo iznenađene carske doglavnike.

No bol njegove duše tjerala ga da pođe i dalje. Otišao je i do samoga cara i kralja Franje Josipa. U živim je bojama predočio caru sve jade i nevolje, nepravde i zla, kojima nepravedno tišti Hrvatsku kruta samovolja Beča. I nije se mogao svladati, iz neprebolna srca i samome caru reče ove oštre riječi:

»Vaše Veličanstvo! U vašoj carevini nema više niti jednoga zadovoljnog čovjeka. A na nezadovoljstvu građana ne grade se države!«

Ali sve bijaše uzalud. Ni carska ga riječ nije više štitila, ni carska se pravda nije više obazirala na narodne jadikovke. Beč je — izrabivši snagu hrvatskih mišica — odvrnuo svoju prijateljsku glavu od Hrvatske.

Vratio se ban slomljen u Zagreb. Obolio je teško. Sreća njegova života bijaše uništena. Venuo je. Od junačkoga bana Jelačića postala je sjena.

Četrnaestoga svibnja g. 1859. primio je svete sakramente umirućih. Bolest pogorša. Pomračila mu pamet.

U pola noći, između 19. na 20. svibnja oglasilo je veliko zvono zagrebačke prvostolne crkve, da je neumoljiva smrt položila svoju hladnu ruku na izmučene grudi hrvatskoga bana Josipa Jelačića od Bužima.

Malo zatim odazvala su se u žalosnom jecanju sva zvona zagrebačkih crkvi.

»Moje ime pripada povijesti, ona će o meni pričati. Ali o onome, što sam na srcu nosio, ona ne će ništa kazati«, rekao je ban Jelačić pred konac svoga života.

No narod je znao, što je ban na srcu nosio. Narod je to dokazao i u danima njegova života, pa i poslije njegove smrti.

U dvorani banske palače bilo je izloženo mrtvo tijelo bana Jelačića na crnome odru, uza koji su počasnu stražu stražili Otočani.

U četvrtak, dne 26. svibnja osvanuo je grad Zagreb u dubokoj crnini, tužnoj slavi. U 10 sati prije podne vodio je prvi dostojanstvenik zagrebačke nadbiskupije, nadbiskup Juraj Haulik, uz tužni pjev psalama, koje su pjevali brojni svećenici, žalobnu povorku kroz Ilicu prema Černomercu. Sve su kuće grada Zagreba izvjesile crne zastave. Ispred mrtvačkih kola bilo je potpreženo šest konja prekritih crnim suknom. Pred njima su jahala dva dostojanstvenika obučena u velikašku odoru; jedan je držao bansko žezlo, a drugi bansku zastavu, znakove banske časti. S obje strane lijesa stupala je četa banovih serežana kao počasna straža. Bila su u povorci i dva bataljuna graničara, pa dva bataljuna carske vojske. Topovi. Žalobni zvuk zvonova uvećavao je bol mnoštvu naroda, koji je tiho, mirno, ražalošćeno pratio svoga ljubljenog bana Jelačića — na vječni počinak. A očevidac piše:

»Nikada još nije na sprovod kojega bana došlo toliko općinstva, a osobito seljaka. Nikada još nije narod iskazao kome veće ljubavi i zadnje počasti nego li je iskazao banu Jelačiću kod njegova pogreba. Svijet je vrvio kao crno mravlje, a osobito na pokojnikovu imanju Novi Dvori, blizu Zaprešića, gdje bijaše pokopan. Ondje je svijet suznim očima ispratio u raku omiljelog svoga poglavara. To je najbolji dokaz, kako je Jelačić znao u najvećem stupnju zadobiti ljubav povjerenoga mu naroda. A nema pod suncem veće počasti nego li su iskrene suze, koje narod lije nad grobom svojih poglavarâ. Teško, da je u povijesti hrvatskoj zabilježen sličan

pogreb kojega bana. A ljepši spomenik nitko ne može podići najslavnijemu mužu nego, ako povjesnica o njemu rekne: Narod je na grobu njegovu prolijevao gorke suze kao djeca na grobu oca svoga. Narod ga je ljubio.«

*

Od dana 19. listopada 1866. godine nalazi se u Zagrebu na Jelačićevu trgu krasan spomenik Jelačiću banu. Podignut je dobrovoljnim narodnim prinosima.

Mislilo se, da će otkriću spomenika prisustvovati car i kralj Franjo Josip i vrhovni zapovjednik austrijske vojske nadvojvoda Albrecht. Ali nije došao ni jedan ni drugi. Car je poslao svoga izaslanika. Zna se i zašto nisu došli. Spomenik Jelačiću, hrvatskome banu, nije bio u volji ni dvoru, a dakako ni onima u — Pešti.

Dvorski savjetnik Ognjeslav Utješenović-Ostrožinski, hrvatska čelik starina, spjevao je za svečanost Jelačićeva spomenika pjesmu prigodnicu »Uskrsnuće Jelačića bana«. U toj pjesmi, koja je bila odštampana kao letak, bile su i slijedeće riječi:

»Ako živi obraza nemadu,
Ako živi za pravdu ne znadu,
Pokojni će grobe otvoriti
I na mrtva usta govoriti...«

Znali su svi, koga su se ticale ove riječi. Na zahtjev austrijskih vlasti Utješenović je bio — penzioniran.

I nije slučaj, da je jednoga dana mjeseca listopada godine 1895., kada je car i kralj Franjo Josip I. bio s nekom madžarskom gospodom u Zagrebu, baš pred spomenikom Jelačića bana spaljena madžarska zastava. Spalili su je sveučilišni omladinci, a na poticaj druga im Stjepana Radića, da time pokažu — pravac života svoga naroda.

A narod? Narodna pjesma kratko i jasno odgovara:

»Bilo je to godine devetsto i treće,
Hrvatsku zadesiše velike nesreće:
Madžarske zastave digoše — Hedervari,
Silom hoće Hrvatsku da je pomadžari.
Ustani, bane, Hrvatska te zove,
Ustani, bane Jelačiću...!

A sada njega crna zemlja krije
I zelena trava kiti njegov grob.«

Spomenik bana Jelačića u Zagrebu

Foto Ivo Kirin

SADRŽAJ

SLIKE

Slike na str. 27., 63., 69., 71. i 83. izrađene su prema crtežima, koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. — Slika na str. 45. izrađena je prema umjetničkom djelu, koje je vlasništvo g. Josipa Kaplana, Zagreb, Ulica Pavla Radića 7.

Naslovna slika: BAN JELAČIĆ NA KONJU

Prema slici Josepha Heicke-a, koja se nalazi u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu